

VEREENIGING
TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP.
1901—1902.

*Vergadering van Vrijdag 25 October 1901, 's avonds te 7¹/₂ uur
in het lokaal der Vrijmetselaarsloge te 's-Gravenhage.*

Voorzitter: Kolonel DE VLAMING.

De VOORZITTER, de vergadering openende, houdt de volgende toespraak :

Mijne Heeren!

Bij het openen van de eerste algemeene vergadering in het nieuwe leesjaar heet ik U welkom, met den wensch dat onze bijeenkomsten en werkzaamheden zullen strekken tot bevordering van het doel dat aan de Statuten onzer Vereeniging ten grondslag ligt.

In de jongste bestuursvergadering in de plaats van ons diep betreurd medelid, wijlen den Generaal-Majoor Plantenga, tot onder-Voorzitter gekozen, en zulks nadat de heer Nieuwenhuizen zeer stellig weigerde zijn benoeming aan te nemen, valt mij de eer te beurt in deze eerste algemeene bijeenkomst als uw tijdelijke Voorzitter te fungeeren. Onze hooggeachte President de Luitenant-Generaal Bergansius namelijk, heeft bij zijn optreden als Minister van Oorlog gemeend zijn betrekking als Voorzitter te moeten neerleggen. Het Bestuur, en naar ik vertrouw ook de geheele vergadering, hoewel dat

1901/1902. 1

besluit eerbiedigende, betreurt het terugtreden van Z.E. ten zeerste. Den 27en October 1899 tot Voorzitter benoemd, vervulde de Luitenant-Generaal Bergansius met groote bekwaamheid en ijver de hem opgedragen taak. Kenmerkte zijn oordeel zich door een groote mate van helderheid, de wijze waarop hij èn bestuurs- èn algemeene vergaderingen leidde, stelde de verdiensten van den Generaal, als Voorzitter helder in het licht. Ik heb de eer U daarom voor te stellen het Bestuur te machtigen om namens de Vergadering Z.E. dank te betuigen voor zijne verdienstelijke leiding en de belangen van onze Vereeniging in zijne welwillende belangstelling aan te bevelen. (*Toejuichingen.*)

In de tweede plaats moet ik U tot mijn leedwezen mededeelen, dat sedert ons laatste samenzijn een der leden van onze Vereeniging in Atjeh in 's lands dienst is bezwiken n.l. de 1e Luitenant der infanterie H. ERMERINS. Bij het achtervolgen van den vijand bij Bernoen aangevallen, werd hij door een steek met een rentjong in de borst gedood. Het Nederlandsch-Indische leger verliest in dezen jeugdigen officier een veelbelovend kameraad, aan wiens nagedachtenis hulde wordt gebracht en wiens naam onder No. 38 is geplaatst op de eere-lijst van gesneuvelde leden der Vereeniging.

In de derde plaats dient vermeld te worden dat de Commissie van redactie der uitgave van de *Vertalingen en Overdrukken* thans is samengesteld als volgt: W. C. Nieuwenhuizen, gep. Kolonel N. I. leger, G. J. W. Koolemans Beynen, Luit.-Kol. b/d. Gen. Staf, W. Cool, Luit.-Kol. b/d. Gen. Staf, J. P. Michielsen, Kapt. b/d. Gen. Staf N. I. leger, O. I. G. F. Aberson, Kapt. der Artillerie.

Thans overgaande tot behandeling van de punten op het Convocatie-biljet vermeld, is aan de orde: 1°. Ballotage van candidaten. Beleefd verzoek ik de hh. H. L. van Oordt en W. F. Pop met mij het bureau van stemopneming te willen uitmaken, ook voor de stemmingen, die het gevolg zullen zijn van punt 4.

De uitslag der ballotage is, dat als leden zijn toegelaten, de heeren :

J. R. Agerbeek, 2e Luit. der Infanterie; H. W. Assé, 2e Luit. der Infanterie; P. A. F. Blom, 2e Luit. der Infanterie; C. H. W. Boers, Kolonel-Intendant; G. R. Brouwers, 2e Luit. der Infanterie; R. E. Filet, 1e Luit. der Infanterie; A. Gleysteen, 2e Luit. der Infanterie; H. K. Hardenberg, 1e Luit. der Infanterie; R. N. Haromaker, 2e Luit. der Artillerie; W. van Holst Pellekaan, 2e Luit. der Infanterie; J. G. Koopman, 2e Luit. der Cavalerie; L. V. Ledeboer, 2e Luit. der Infanterie; G. W. van Lommel, 2e Luit. der Infanterie; J. A. Munniks de Jongh, 2e Luit. der Infanterie; F. A. Neijs, 2e Luit. der Infanterie; F. Oberstadt, 2e Luit. der Infanterie; A. J. A. van Overeem, 2e Luit. der Infanterie; J. Reiche, 2e Luit. der Cavalerie; R. Schuursma, 2e Luit. der Artillerie; P. B. van Staden ten Brink, 2e Luit. der Infanterie; H. L. Stenckes, 2e Luit. der Cavalerie; A. G. Tengbergen, 2e Luit. der Infanterie; W. F. de Vaynes van Brakell Buijs, 2e Luit. der Artillerie; F. G. de Veer, 2e Luit. der Infanterie; H. G. van Viersen, 2e Luit. der Artillerie; W. de Vos tot Nederveen Cappel, 2e Luit. der Infanterie; P. E. de Vries, 2e Luit. der Infanterie, allen, behalve de heer Hardenberg van het Ned.-Indische Leger, — te 's-Gravenhage: J. A. Roukens en A. M. Wessels, beiden 2e Luit. der Infanterie N.-I. Leger te Amsterdam; G. J. H. van der Beeke, en S. E. P. A. van Haesten, beiden 2e Luit. der Infanterie N.-I. Leger te Breda; L. E. J. Burton, 2e Luit. der Infanterie N.-I. Leger, te Geleen (Limburg); H. IJssel de Schepper, 2e Luit. der Infanterie N.-I. Leger te Gouda; N. A. van Loenen, 2e Luit. der Infanterie N. I. Leger te Groningen; J. M. Prey, 2e Luit. der Infanterie N. I. Leger te 's-Hertogenbosch; E. van Drimmelen, 2e Luit. der Artillerie N. I. Leger te Kampen; A. van de Water, 2e Luit. der Infanterie N. I. Leger te Kerkdriel (Bommelerwaard); C. W. ten Brink, 2e Luit. der Infanterie te Leiden; H. W. Kramers, 2e Luit. der Genie N. I. Leger te Het Loo (bij Apeldoorn); L. F. Gusdorf, 2e Luit. der Infan-

terie N.-I. Leger te Maarssen (bij Utrecht); C. A. Rijnders, 2e Luit. der Infanterie N.-I. Leger te Nijmegen; H. Cohen, Reserve 2e Luit. der Infanterie en A. M. Verhaar, 2e Luit. der Infanterie N.-I. Leger te Rotterdam; J. van Geytenbeek, 2e Luit. der Infanterie N.-I. Leger te Tilburg; H. W. Holtappel, 2e Luit. der Infanterie N.-I. Leger en J. M. Sloos, 2e Luit. der Infanterie N.-I. Leger, te Utrecht; C. N. J. de Vey Mestdagh, 1e Luit. dd. Schutterij te Vlissingen; J. N. Broese, 2e Luit. der Infanterie N.-I. Leger te Zutphen. En in **Nederlandsch-Indië**: A. R. H. Braun, en F. W. Haus, beiden 2e Luitenant-Kwartiermeester bij de *Militaire Administratie*. C. van Beuge, 1e Luitenant; J. van Braam Morris, 2e Luitenant; H. G. van Buuren, 1e Luitenant; K. P. Doornbos, 1e Luitenant; J. T. Evers, 2e Luitenant; A. H. M. Eijken, 1e Luitenant; L. A. Ferguson, Kapitein; F. Fischer, 1e Luitenant; D. H. Hardenberg, 2e Luitenant; A. E. van Kappen, 1e Luitenant; E. L. de Kok, 2e Luitenant; J. F. van Mansvelt, 2e Luitenant; J. F. Schilham, Kapitein; P. H. F. Staff, 2e Luitenant; J. H. van Temmen, 2e Luitenant; G. Terwogt, 2e Luitenant Ned. Leger; M. J. M. van Woerkom, 1e Luitenant, allen van de *Infanterie*. W. P. J. K. Brunet de Rochebrune, 2e Luitenant; H. Cramwinkel, 1e Luitenant; H. J. N. Kat, 1e Luitenant Ned. Leger; E. D. B. Mans, 2e Luitenant; C. Ringeling, 1e Luitenant Ned. Leger; D. L. N. Vink, 2e Luitenant; M. van Welie, 1e Luitenant, allen van de *Artillerie*..

Ten aanzien van de punten 2 en 3 zullen de gebruikelijke mededeelingen in het Verslag geschieden, daarbij zal tevens melding worden gemaakt van de werken en geschriften die der Vereeniging ten geschenke zijn toegezonden.

Thans bepaal ik mij er toe te vermelden, dat de toestand over het algemeen gunstig mag worden genoemd. Het ledental op 1 Oct. 1900, 2053 tellende, bedraagt thans 2010, daarentegen bedroeg het saldo in kas op 1 Oct. j.l. f 2212.08 tegen f 1095.25 op 1 Oct. 1900, zonder dat voor de uitgaven over belegde gelden is beschikt. Voor een gedeelte van het kassaldo

is thans een obligatie 3 % N. W. S. groot f 1000 aangekocht.

Opmerking verdient, dat het ledental hier te lande merkbaar is afgenomen, dat in Ned.-Indië schier in gelijke mate is toegenomen. Onbekend met de redenen, die tot teruggang bij het officierskorps h. t. l. aanleiding hebben kunnen geven, ligt het op den weg van het Bestuur zoo mogelijk vermindering van het ledental te keeren. Terwijl het Bestuur gaarne zijn beste krachten zal aanwenden tot de handhaving van den bloei der Vereeniging, vertrouwt het wederkeerig, dat ook van de zijde der leden belangstelling in die richting zal worden betoond en wordt gaarne de verzekering gegeven, dat steeds zooveel mogelijk met elke opmerking van de zijde der leden rekening zal worden gehouden.

Ofschoon niet in het bijzonder op het Convocatie-biljet vermeld, acht ik het niet van belang ontbloot aan de leden mede te deelen dat de uitkomsten tot dusverre verkregen met de proefneming tot het houden van leergangen over krijgskundige onderwerpen voor niet-militairen, gering waren. Intusschen wenscht het Bestuur nog geen definitief oordeel uit te spreken, omdat uit de resultaten van een enkel proefjaar nog geen vertrouwbare conclusiën kunnen worden getrokken. Liever wenscht het gebruik te maken van de ten vorigen jare verleende machtiging om de proef in het thans aangevangen winter-seizoen te Leiden te doen vervolgen.

2°. VERSLAG OMTRENT DEN TOESTAND DER VEREENIGING.

Op 1 October 1900 bedroeg :

het aantal gewone leden hier te lande	1406
» » » » in Ned.-Indië	647
	Totaal . . . 2053
In den loop van het Vereenigingsjaar 1900/1901 zijn	
bijgekomen	110
	Te zamen . . . 2163

Door overlijden, bedanken of om andere redenen zijn daarentegen afgegaan	153
Zoodat het aantal leden op 1 October 1901 bedroeg	<u>2010</u>
waarvan hier te lande gewone leden.	1325
en in Ned. Indië	685

3°. REKENING EN VERANTWOORDING VAN HET BESTUUR
OVER ZIJN GELDELIJK BEHEER.

Op 1 October 1900 was het saldo der Vereeniging als volgt :

In kas bij den Penningmeester	f 1095.25
Voorts aanwezig :	
6 Certif. 2½% N.W.S. à f 100, waarde met inbegrip van rente	f 458.20 ^s
4 Certif. 2½% N.W.S. à f 1000, waarde met inbegrip van rente	f 3054.76
1 Certif. 3% N. W. S. à f 1000, waarde met inbegrip van rente	f 888.75
en te goed :	
Saldo in kas bij den Hoofdcorrespon- dent in Ned.-Indië	f 61.37
alsmede nog te innen contributie van :	
4 leden in Nederland over 1899—1900.	
10 » » Ned.-Indië » 1898—1899.	
604 » » » » » 1899—1900.	
De ontvangsten in 1900—1901 bedroegen.	f 8905.78
Totaal	f 10001.03
De uitgaven over hetzelfde tijdvak bedroegen	- 7788.95
Blijft in kas op 1 October 1901	<u>f 2212.08</u>

Bovendien aanwezig :

6 Certif. 2½% N.W.S. à f 100.—, volgens den stand der effecten op heden	f 478.50
3 maanden rente	- 3.70 ^s
4 Certif. 2½% N.W.S. à f 1000.—, volgens den	

stand der effecten op heden	- 3190.—
3 maanden rente	- 24.75
1. Certif. 3 % N.W.S. à f 1000.—, volgens den	
stand der effecten op heden	- 948.75
1 maand rente	- 2.50
en te goed:	
Saldo in kas bij den Hoofdcorrespondent in Ned.-	
Indië	- 57.02
alsmede nog te innen contributie van:	
1 lid in Nederland over 1900—1901.	
5 leden » Ned.-Indië » 1899—1900.	
629 » » » » » 1900—1901.	

Voor de bibliotheek der Vereeniging zijn de volgende boekwerken ten geschenke ontvangen:

1°. S. VAN AKEN, *Volksweerbaarheid*. Overdruk uit de Gids, 1900, N°. 11.

2°. W. A. PALM, *Vlugschrift over Kortschrift*.

3°. J. J. VERWIJNEN, *Meel- en Broodfabricage volgens het systeem Schweitzer*. Opstel voorkomende in het Tijdschrift der Ned. Maatschappij ter bevordering van Nijverheid van 1 Januari 1901.

4°. *Een en ander over de Nederlandsche Zeemacht*. De gedachtengang van een Nederlandsch burger * * *

Voor deze zendingen is reeds dank betuigd en wordt zulks bij dezen herhaald.

Ingevolge het reglement is de rekening en verantwoording in handen gesteld eener commissie, bestaande uit de heeren A. W. Kattenbusch, luitenant-kolonel der artillerie, I. H. J. Reiche, gep. kapitein van het Nederlandsch-Indische leger en L. Noest, kapitein der infanterie.

Bij schrijven van 17 October jl. heeft deze commissie medegedeeld, dat zij de rekening en verantwoording accoord heeft bevonden. Met dankzegging aan de commissie voor haren arbeid en aan den Penningmeester voor zijn nauwkeurig en zorgvuldig beheer, stel ik voor de rekening en verantwoording

over het dienstjaar 1 October 1900 — 1 October 1901 goed te keuren. — Hiertoe wordt besloten.

4°. Aan de orde is de verkiezing van drie leden van het Bestuur ingevolge Ars. 16 van het reglement, terwijl voorts twee nieuwe leden moeten gekozen worden ter vervanging van de heeren Bergansius en Jhr. Baud, die voor het verdere bestuurslidmaatschap hebben bedankt. De periodiek aftredende leden zijn de heeren Nieuwenhuijzen, Koolemans Beijnen en Cool.

Alvorens tot de verkiezing wordt overgegaan, zegt de VOORZITTER: Werd door mij reeds in den aanvang gewezen op het verlies, dat het Bestuur lijdt door het terugtreden van den Generaal Bergansius, ook in den heer Baud verliest het bestuur een geacht en volijverig lid, die gedurende veertien achtereenvolgende jaren in het belang der Vereeniging werkzaam was. Ongetwijfeld zal ook de Vergadering met een openlijk woord van dank aan den heer Baud instemmen. (*Toejuichingen.*)

In de eerste plaats wordt overgegaan tot de aanvulling der periodieke vacatures en worden als leden van het Bestuur herkozen de heeren W. C. Nieuwenhuijzen, G. J. W. Koolemans Beynen en W. Cool, die allen verklaren de herbenoeming aan te nemen.

Hierna wordt overgegaan tot de verkiezing van twee leden in het Bestuur, ter vervanging van de heeren Bergansius en Baud.

Eerste stemming (45 stemmen). De heer van Houtum 26 stemmen; de heer Buhlman 18; de heer van Hoogenhuijze 14; de heer Swart 2 stemmen en de heeren de Vlaming en Hingman ieder 1 stem, zijnde er 4 blanco biljetten; 17 stemmen uitgebracht op den heer H. P. Willemstijn, worden van onwaarde verklaard, aangezien deze hoofdofficier geen lid der Vereeniging is.

Mitsdien is tot bestuurslid gekozen, generaal van Houtum.

Tweede stemming (45 stemmen). De heer van Hoogenhuijze

22 en de heer Buhlman 20 stemmen, zijnde er 3 blanco biljetten.

Mitsdien is ook kolonel van Hoogenhuyze benoemd tot lid van het bestuur.

De VOORZITTER dankt de heeren van het stembureau voor de door hen volbrachte taak en vraagt den heer van Hoogenhuyze, ter vergadering aanwezig, of hij zijne benoeming aanneemt.

De heer van Hoogenhuyze verklaart zich hiertoe bereid, waarna hij op uitnoodiging des Voorzitters, plaats neemt aan de Bestuurstafel.

De VOORZITTER: Aan generaal van Houtum te Amsterdam zal per telegraaf worden medegedeeld, dat hij door de vergadering gekozen is tot lid van het bestuur, met de vraag of hij de benoeming aanneemt. Dit geschiedt, vooral met het oog hierop, dat de eerstvolgende vergadering in Amsterdam zal worden gehouden en het in het belang van een goeden loop van zaken wenschelijk is, spoedig te voorzien in de betrekking van Voorzitter, die door de leden moet worden gekozen uit het voltallig Bestuur. Als dus het antwoord nog voor de pauze inkomt, zal daarvan aan de vergadering mededeeling worden gedaan, opdat, wanneer de generaal mocht bedanken, dadelijk tot een nieuwe keuze kan worden overgegaan.

5°. Aan de orde is thans de voordracht van den heer J. P. Michielsen, kapitein van den Generalen staf van het Ned. Indische leger over

Het verband tusschen de staatkunde en de strategie in onze Indische oorlogen.

Do heer MICHELSEN:

Mijne Heeren!

Het streven van het Bestuur dezer Vereeniging, om gedurende ieder leesjaar een of meer der te vervullen spreekbeur-

ten te bestemmen voor de behandeling van specifiek Indische militaire onderwerpen, verdient voorzeker hoogelijk op prijs gesteld te worden. Immers het gevolg daarvan is niet alleen, dat de belangstelling van het Indische officierskorps in de werkzaamheden onzer Vereeniging in verhoogde mate wordt opgewekt, — het steeds toenemend aantal leden in Nederlandsch-Indië moge hiervan getuigenis afleggen — maar bovendien, dat de wijze, waarop het Indische leger zijne taak opvat en vervult, meer dan vroeger in een wijden kring van belangstellende personen wordt ter sprake gebracht. Gedachtig aan het spreekwoord: onbekend maakt onbemind, kan dit laatste slechts ten goede komen aan de waardeering van de door dat leger vaak in moeilijke omstandigheden bewezen diensten; terwijl mede als vaststaande mag worden aangenomen, dat althans enkele der lessen, welke te putten zijn uit den rijken schat der ervaring, ginds in den oorlog tegen minder beschaafde volksstammen opgedaan, evenzeer van waarde mogen worden geacht voor hen, voor wie de schoone taak is weggelegd, als aanvoerders op te treden in het Nederlandsche leger, wanneer dit in de ure des gevaars geroepen mocht worden pal te staan voor de rechten en de eer der natie.

Overtuigd dus van het nut, dat eene bespreking van Indische legerbelangen in dezen kring in meer dan één opzicht kan afwerpen, vermeende ik, mij niet te mogen onttrekken aan de vereerende uitnoodiging van het Bestuur, om in dit leesjaar eene spreekbeurt te vervullen, maar wenschte ik naar de mate mijner krachten mede te werken tot het doel, dat onze Vereeniging beoogt. Aanvankelijk echter verkeerde ik ten aanzien van de keuze van het te behandelen onderwerp in niet geringe verlegenheid; want, al moge het waar zijn, dat tal van onderwerpen op Indisch militair gebied wegens hunne belangrijkheid eene bespreking ten volle waardig zijn, — even waar is het, dat meerdere hunner zich minder eigenen voor eene bespreking in dezen kring, omdat zij, om goed begrepen te worden, eene zekere mate van bekendheid vereischen met tal van zaken, die bij hen, welke Indië en het Indische

leger niet van nabij leerden kennen, niet mag worden verondersteld. De bespreking van dergelijke onderwerpen zou dus waarschijnlijk minder vruchtdragend, maar zeker minder onderhoudend zijn, en moeilijk zal men het een spreker euvel kunnen duiden, indien hij er althans naar streeft, zich reeds bij voorbaat van de belangstellende aandacht zijner toehoorders te verzekeren.

Na het voorafgaande behoeft de keuze van het voor heden avond aan de orde gestelde onderwerp slechts weinig toelichting meer. Immers, om dat onderwerp in zijne behandeling te kunnen volgen, wordt de speciale kennis, waarop ik zoo even doelde, niet vereischt, zoodat, wanneer het mij niettemin niet mocht gelukken, uwe aandacht te boeien, dit minder zal moeten worden toegeschreven aan het onderwerp zelf, dan wel aan de wijze van behandeling. Overigens zij het mij vergund, voor zooveel dit laatste betreft, al dadelijk een beroep te doen op uwe toegevendheid ten aanzien van het onvolmaakte en het onvolledige van mijne voordracht; — een beroep, dat gerechtvaardigd, moge worden geacht door de uitgebreidheid der stof, die ik mij voorgesteld heb heden avond te bespreken, in verband met den tijd, die mij daarvoor ter beschikking staat. Die beide redenen te zamen noopten mij tot eene hier en daar misschien te ver gedreven zelfbeperking, doch, naar ik hoop, zonder belangrijk schade te doen aan het hoofddoel, dat ik mij gesteld heb, dat is namelijk, duidelijk te doen uitkomen, welk een innig verband er vooral in onze Indische oorlogen bestaat tusschen de staatkunde en de strategie.

De oorlog is het uiterste middel der staatkunde tot bereiking van het haar gestelde doel; — ziedaar eene algemeen gangbare uitspraak, waartegen inderdaad moeilijk iets valt in te brengen en die zeker ook voor onze Indische oorlogen geldt. Met die uitspraak voor oogen rijst echter al dadelijk de vraag: Welk doel behoort door iedere koloniale mogendheid ten opzichte van de inheemsche bevolking in het door haar overheerschte gebied te worden nagestreefd, en welke

middelen staan haar in gewone omstandigheden ten dienste, om de bereiking van dat doel zooveel mogelijk bevorderlijk te zijn?

Het antwoord op het eerste gedeelte van deze vraag kan niet twijfelachtig zijn. De beschaafde staat, bezitter van koloniën in andere werelddeelen, die bewoond zijn door eene bevolking, welke relatief nog op een lagen trap van intellectueele ontwikkeling staat, behoort zich tot hoogste doel te stellen het tot welvaart en ontwikkeling brengen van die bevolking, over welke hij zich het voogdijenschap heeft aangematigd. Of en in hoe verre dit doel bereikt zal worden, is in de eerste plaats afhankelijk van den natuurlijke aanleg dier bevolking zelve; maar daarnaast in niet geringe mate van de wijze, waarop zij wordt geleid en bestuurd. Doch juist omtrent dit laatste heeft zich ten allen tijde groot verschil in inzicht geopenbaard, en vermoedelijk zal men ook in de toekomst hieromtrent niet tot eenstemmigheid geraken. Verder hierover uit te weiden, valt buiten de grenzen van de taak, die ik mij heb afgebakend; — genoeg zij het hier als mijne persoonlijke opinie mede te deelen, dat de wijze, waarop Nederland in latere jaren zijne taak als koloniale mogendheid heeft opgevat — al mag die bij onze natie volstrekt nog niet op onverdeelde instemming bogen — gunstig afsteekt bij de vroeger gevolgde politiek en dan ook meer waarborgen aanbiedt voor de bereiking van het hiervoren aangegeven doel. In dit verband beschouwd, is het een feit van niet geringe beteekenis te achten, dat de inheemsche bewoners van den Indischen archipel, na eenigen tijd onder onze overheersching gestaan te hebben, niet de minste neiging meer betoonen, om terug te keeren tot den vroegeren toestand, waarbij zij veelal aan de meest willekeurige handelingen van de zijde hunner eigen hoofden blootstonden. Zelfs is het meermalen voorgekomen, dat voorheen volkomen onafhankelijke stammen uit eigen beweging stappen hebben gedaan, om onder ons rechtstreeksch bestuur te worden geplaatst 1). Het schijnt

1) Zie E. B. Kielstra. De goede gevolgen der Indische oorlogen. (Verslagen der Vereeniging t. b. v. d. Krijgswetenschap 1889—1890.)

mij volstrekt niet gewaagd, uit een en ander de conclusie te trekken, dat het Nederlandsch bestuur — hoewel daarin ongetwijfeld nog tekortkomingen vallen aan te wijzen — over het algemeen in zijne gevolgen zegenrijk voor de overheerschte bevolking mag worden genoemd.

Moge echter al betreffende de wijze, waarop Inlandsche volkeren behooren te worden geleid en bestuurd, verschil van inzicht niet zijn uitgesloten, — zeker is het, dat orde en rust binnenslands onafwijsbare voorwaarden moeten worden geacht, wil een volk zich in staat gesteld zien, rustig voort te schrijden op den weg, die tot vermeerdering van welvaart en ontwikkeling voert. Door doeltreffende, met den geest en het karakter van de bevolking overeenstemmende, maatregelen moeten dus geordende toestanden in het leven geroepen en inwendige rustverstoringen voorkomen worden; doch te verwonderen is het niet, dat in zulk een uitgebreid en uit zulke heterogene bestanddeelen samengesteld gebied, als door Nederlandsch-Indië gevormd wordt, dit resultaat niet immer zonder schokken wordt bereikt, zoodat somtijds de tusschenkomst van den sterken arm van het gezag wordt vereischt, om bij de uitoefening van de bestuurstaak de behulpzame hand te bieden. Intusschen mag het een verblijdend verschijnsel worden geacht, dat in latere jaren al minder en minder krachtsinspanning van het leger is gevorderd tot het bedwingen van binnenlandsche onlusten, hetgeen voorzeker als een bewijs kan gelden, dat, waar onze invloed krachtig is doorgedrongen, de wijze, waarop het bestuur wordt uitgeoefend, meer en meer beantwoordt aan de behoeften der Inlandsche bevolking.

Uit het voorafgaande mag echter volstrekt niet worden afgeleid, dat het tijdperk van groote krachtsinspanning voor het Indische leger nu ook geacht mag worden voorbij te zijn. Immers, al is het waar, dat in de pas afgesloten eeuw ons grondgebied in den Indischen archipel enorm is vergroot, het is er nog verre van af, dat over de geheele uitgestrektheid van dat grondgebied onze invloed zich krachtig laat gelden. Beduidend groot is nog altijd het aantal der Inlandsche Staten,

waar, al hebben zij in naam Nederlands souvereiniteit erkend, ons gezag nog bitter weinig te beteekenen heeft; terwijl andere — o. a. in de binnenlanden van Sumatra — nog geheel onafhankelijk zijn. En juist met die min of meer onafhankelijke Staten rijzen herhaaldelijk geschillen, wier beslechting, wanneer zij door kracht van wapenen moet geschieden, niet zelden zware eischen aan het leger stelt. Treden wij, zooals schier immer het geval is — zij het dan ook in sommige gevallen eerst na herhaalde expeditiën — zegevierend uit dien strijd te voorschijn, dan is daarvan het gevolg op politiek gebied, dat wij òf den betrokken Staat annexeeren, dus onder ons rechtstreeksch bestuur brengen, òf althans aan het Nederlandsch gezag meer invloed op de bestuursaangelegenheden van dien Staat verzekeren.

Evenals iedere andere Koloniale mogendheid wordt Nederland op dien weg, leidende tot uitbreiding van grondgebied en gezag, als 't ware tegen wil en dank voortgedreven. De benaming veroveringsoorlog moge toepasselijk zijn op meerdere der oorlogen in den Compagniestijd gevoerd; zij is dit zeer zeker niet op de Indische oorlogen, eene enkele wellicht uitgezonderd, waarvan de 19^e eeuw getuige was. Die oorlogen waren geen daden van vrijen wil, maar uitsluitend van zelfbehoud, waartoe slechts noode en door de noodzakelijkheid gedrongen werd overgegaan. Bestudeert men de geschiedenis van die oorlogen, dan zal men tot de conclusie moeten komen, dat de Indische Regeering zich meermalen tot in het overdrevene lankmoedig betoonde, soms zelfs jaren lang in eene houding bleef volharden, die niet van zwakheid was vrij te pleiten, alvorens naar de wapenen te grijpen, om aan hare rechtmatige eischen de noodige kracht bij te zetten. Wil men een voorbeeld van recenten datum, zoo zij verwezen naar de Lombok-expeditie, waartoe eerst in 1894 werd overgegaan, niettegenstaande de houding van het vorstenbestuur ten onzen opzichte reeds jaren te voren veel te wenschen had overgelaten en niettegenstaande de verdrukking van de Sasaks door dat bestuur eveneens reeds lang te voren zoodanige afmetingen had aangenomen, dat

tusschenkomst van den Souverein niet alleen gerechtvaardigd had kunnen worden geacht, maar feitelijk zelfs plicht ware geweest.

De redenen voor eene dergelijke politiek van onthouding zijn niet ver te zoeken. Inmenging toch, het werd zoo even reeds opgemerkt, leidt dikwerf tot uitbreiding van het rechtstreeks bestuurd gebied, en slechts zelden zal dat nieuwe gebied genoegzame middelen verschaffen, om daaruit de kosten van het bestuur te bestrijden, afgescheiden nog van de omstandigheid, dat, over 't geheel genomen, met uitbreiding van het grondgebied uitbreiding van het leger dient gepaard te gaan. Rekening houdende zoowel met onze financieele als met onze personeele krachten, zijn wij dus in dit opzicht tot groote zelfbeperking genoodzaakt en is voor Nederland in zijne koloniën het nastreven van eene imperialistische politiek ten eenenmale uitgesloten. Wordt ginds tot den oorlog overgegaan, dan kan men er zeker van zijn, dat dit niet geschiedt, dan nadat te voren alle mogelijke middelen zijn aangewend, om het ontstaan van een vredebreuk te voorkomen.

De hiervoren aangeduide politiek van onthouding, hoe ver ook doorgedreven, ontslaat de Regeering evenwel niet van den plicht, zich steeds voor oogen te stellen, dat de verantwoordelijkheid tegenover het buitenland voor de veiligheid van het handelsverkeer in den Indischen archipel, dan wel de handhaving van geordende toestanden en de bescherming van personen en goederen in het aan ons gezag onderworpen gebied soms gebiedend kunnen eischen, dat wij ons mengen in de zaken van anderen en dat die inmenging *kan* leiden tot verwickelingen, die niet anders dan door geweld op te lossen zijn. Uit den aard der zaak vloeit hieruit in de eerste plaats de noodzakelijkheid voort, leger en vloot in zoodanigen toestand te onderhouden, dat desvereischt tot krachtadig optreden kan worden overgegaan; maar bovendien is het van het hoogste belang, steeds er naar te streven, dat optreden c. q. onder de gunstigst mogelijke voorwaarden te doen plaats vinden, m. a. w. met zoo volledig mogelijke kennis van zaken. Met het oog

hierop kan niet genoeg gewicht gehecht worden aan het verzamelen van gegevens over den geheelen Indischen archipel, die voor het leger van belang te achten zijn; — geen der middelen, welke daartoe aangewend kunnen worden, mag ongebruikt gelaten worden. Die middelen nader in bijzonderheden aan te duiden zou mij te ver voeren; doch wél wensch ik met een enkel woord de aandacht er op te vestigen, hoezeer o. a. bij de 1e Atjehsche expeditie de uiterst gebrekkige voorbereiding op den oorlog nadeelig op den gang van zaken bij die expeditie heeft ingewerkt. Men vertrok destijds naar het oorlogstooneel, beschikkende over gegevens betreffende land en volk, die niet alleen in hooge mate onvolledig, maar, zooals later gebleken is, in meerdere opzichten zelfs bepaald misleidend waren. Van den staatkundigen toestand in het Atjehsche rijk bezat men niet meer dan een flauwe notie; van de gesteldheid van het operatie-tooneel wist men zóó weinig, dat onze troepen, voet aan wal gezet hebbende, zich feitelijk op terra incognita bevonden; terwijl de vijand, dien men bestrijden ging, veel te gering werd geschat. De toenmalige Leger-commandant was zelfs van oordeel, »dat de troepen waarschijnlijk niet eens slaags »zouden raken, of hoogstens slechts éénmaal; dat de zaak wel »spoedig zou afloopen, en dat dit dan ook noodig was, met »het oog op den te verwachten kwaden moeson.” 1) Onder zulke omstandigheden kan het geen verwondering baren, dat, toen genoegzaam gebleken was met welk een hardnekkigen en dapperen tegenstander men den strijd had aangebonden, zich een moreele terugslag deed gevoelen, die van zeer nadeeligen invloed op den gang der operatiën is geweest.

Onze gebrekkige bekendheid met Atjeh en zijne bewoners op het tijdstip, waarop de oorlog, die reeds jaren lang in de lucht hing, eindelijk tot uitbarsting kwam, is ons voorzeker duur te staan gekomen. Doch de ervaring, destijds opgedaan, is althans niet zonder nut voor den vervolge geweest. Zij heeft namelijk den stoot gegeven aan de oprichting van een generaal staf bij het Indische leger, tot wiens taak onder meer

1) E. B. Kielstra: *Beschrijving van den Atjeh-oorlog*. I. p. 93.

behoort de verzameling van alle gegevens, die van belang te achten zijn voor de voorbereiding en leiding van expeditiën tegen een Inlandschen vijand. Die taak, omvangrijk als zij is, kan — zooals hier ter plaatse in de vergadering van den 28en April 1899 duidelijk in het licht werd gesteld, door ons hooggeacht bestuurslid, den kolonel Nieuwenhuyzen, — bij de veel te bekrompen formatie van den Indischen generalen staf niet met die voortvarendheid worden volvoerd, welke gewenscht ware. Dat zij niettemin vooral in de laatste jaren, voor zooveel de beschikbare krachten dit toelieten, met ernst is ter hand genomen, moge o. a. blijken uit de zendingen van stafofficieren naar Lombok, Djambi, Boni en Nieuw-Guinea. Met voldoening kan er dan ook op gewezen worden, dat de expeditie naar Lombok in 1894, wat kennis van land en volk betreft, vrij goed beslagen op het ijs kwam.

In de omschrijving: de oorlog is het uiterste middel der staatkunde — ligt opgesloten, dat de staatkunde niet alleen te beslissen heeft over oorlog en vrede, maar dat aan haar ook de keuze is van *het tijdstip*, waarop tot den oorlog zal worden overgegaan. Duidelijk echter is het, dat bij de vaststelling van dit tijdstip zorgvuldig rekening gehouden moet worden met de eischen der strategie en dat dus de politieke onderhandelingen zoodanig moeten worden geleid, dat de vredebreuk op het strategisch meest gunstige tijdstip plaats heeft.

Welk tijdstip als het strategisch meest gunstige moet worden beschouwd, is in hoofdzaak afhankelijk van twee factoren, n.l. van de voor het voeren van den strijd beschikbare krachten en van het seizoen. Worden bij het ontstaan van verwickelingen de beschikbare krachten te zwak geacht, om daarmede het beoogde doel te bereiken, dan moet de staatkunde, voor zoover de eer van den staat dit toelaat, door oordeelkundige maatregelen trachten den oorlog te vermijden, of althans dien tot een gunstiger tijdstip te verschuiven. Op gelijke wijze behoort zij te werk te gaan, wanneer — al kan men over voldoende strijdkrachten beschikken — het seizoen voor het voeren

van den strijd ongunstig moet worden geacht. Zoowel de eerste Bonische expeditie in 1859 als de eerste Atjehsche expeditie in 1873 mogen in dit laatste opzicht als afschrikwekkende voorbeelden gelden. Beide toch arriveerden op het oorlogstooneel, toen het goede jaargetijde reeds grootendeels verstreken was. Bij de eerste Bonische expeditie belemmerden de hevige regens al spoedig de operatiën en werd de gezondheidstoestand weldra zeer slecht; terwijl bij de eerste Atjehsche expeditie *de vrees* voor het naderend slechte jaargetijde als hoofdmotief heeft gegolden voor den terugkeer naar Java. Beide expeditiën eindigden met een politiek échec. Zoo eenigszins mogelijk behoort dus de oorlog op zoodanig tijdstip te worden aangevangen, dat den militairen bevelhebber de meest mogelijke ruimte van tijd voor actief optreden ter beschikking staat, zoodat, zoo al geen zekerheid, dan toch kans bestaat, dat de oorlog in het voor krijgsoperatiën meest gunstige jaargetijde ten einde gebracht zal kunnen worden.

De vraag rijst hier intusschen, of zich geene omstandigheden kunnen voordoen, die oorzaak zijn, dat wij tegenover onze Inlandsche vijanden niet geheel en al vrij zijn in de keuze van het tijdstip van aanvang van den strijd. Om licht te bevroeden redenen blijven hierbij de oorlogen, die noodzakelijk zijn tot demping van volksopstanden en volksoproeren, buiten beschouwing; maar zelfs, wanneer de gestelde vraag dus beperkt blijft tot die oorlogen, waarin het strategisch offensief aan onze zijde is, moet zij in bevestigenden zin beantwoord worden. Ongetwijfeld *kunnen* zich omstandigheden voordoen — zij het ook bij wijze van uitzondering — die den staatsmannen op een overigens minder gewenscht tijdstip tot den oorlog te besluiten; — de Atjeh-oorlog geeft ons hiervan het bewijs. Van algemeene bekendheid toch mag het geacht worden, dat de onmiddellijke aanleiding tot dezen oorlog gezocht moet worden in het dubbelzinnig en verraderlijk gedrag der Atjehsche gezanten, die, na een vriendschappelijk bezoek gebracht te hebben aan den Resident van Riouw, op hunne terugreis naar Atjeh in Januari 1873, zich te Singapore in

betrekking stelden met de consuls van vreemde mogendheden, om hulp en steun tegen de gehate Nederlanders te verzoeken. De vrees, dat aan dit verzoek wellicht door Amerika of Italië gevolg zou worden gegeven, was, na de ter zake van onzen consul-generaal te Singapore ontvangen mededeelingen, volkomen verklaarbaar; en onder den indruk hiervan werd tot de eerste expeditie tegen Atjeh besloten. Maar zelfs toen het gevaar voor interventie van de zijde der genoemde mogendheden geheel geweken was, bleef de vrees voor tusschenkomst van derden zoodanig onze handelingen beheerschen, dat niettemin de uitzending van eene expeditionnaire troepenmacht, en wel zoo spoedig mogelijk, noodzakelijk werd geacht. Het gevolg daarvan was, dat de expeditie vertrok op een hoogst ongunstig tijdstip. Immers men wist, voor zoover dit uit de destijds beschikbare gegevens kon worden afgeleid, dat, na aankomst der troepen in Atjeh, het jaargetijde nog slechts hoogstens een drie- à viertal weken gunstig voor de krijgsoperatiën zou zijn, en dat daarna de west-moeson zou invallen, die, zoo vóór dien tijd de oorlog niet was beslist, onze troepen hoogstwaarschijnlijk tot het aannemen van eene afwachtende houding zou noodzaken. Het waren dus staatkundige overwegingen, die hier, waar zij met de eischen der strategie in botsing kwamen, ten aanzien van de te nemen beslissing het meeste gewicht in de schaal wierpen.

Kan dit in beginsel niet worden gewraakt, zoo dienen wij toch nog een oogenblik stil te blijven staan bij de beantwoording der vraag, of in het onderhavige geval aan den rechtmatigen wensch der Regeering, om in Atjeh vreedende tusschenkomst vóór te zijn en te voorkomen, niet op andere wijze voldaan had kunnen worden dan door de onmiddellijke uitzending van eene expeditionnaire troepenmacht op een in strategischen zin hoogst ongunstig tijdstip.

Op den voorgrond stel ik hierbij, dat ook mijns inziens in Maart 1873 een openlijke vredebreuk met Atjeh niet langer kon uitblijven. Wel toch was voor het oogenblik het gevaar voor interventie van de zijde van Amerika en Italië afgewend:

doch er bestond geenerlei waarborg, dat dit gevaar in de toekomst, misschien reeds over betrekkelijk korten tijd en wellicht ook van andere zijde, ons niet opnieuw zou kunnen bedreigen. Zoo spoedig mogelijk moest dus onze verhouding tot Atjeh derwijze geregeld worden, dat aan vreemde mogendheden elk recht en elk voorwendsel zou ontnomen zijn, om zich met de Atjehsche zaken in te laten. En aangezien nu, na alle voorafgegane gebeurtenissen geen quaestie ervan kon zijn, dat Atjeh uit vrijen wil tot de erkenning van onze souvereiniteit zou worden gebracht, zoo kon dit doel op geene andere wijze worden bereikt, dan door het in het leven roepen van een' oorlogstoestand.

Naar het mij voorkomt echter, vorderde dit laatste nog geenszins onvoorwaardelijk de onmiddellijke uitzending van eene expeditionnaire troepenmacht. Gevolg gevende aan de uit Nederland ontvangen instructiën 1), had men zich voorloopig kunnen bepalen tot het zenden van eene scheepsmacht alléén, die dan na het overhandigen der oorlogsverklaring in de wateren van Atjeh zou hebben moeten blijven kruisen, terwijl de uitzending van troepen had moeten wachten tot het eerstvolgend goede jaargetijde. Dergelijke handelwijze zou ook aan de voorbereiding der expeditie, die thans ten gevolge van de overhaasting, welke daarbij voorzat, in meerdere opzichten te wenschen heeft overgelaten, ten goede gekomen zijn. Gaarne geef ik toe, dat men dan ook den vijand beter voorbereid zou hebben aangetroffen; — doch dit nadeel had in den koop toegenomen moeten worden, waar het gold een veel grooter nadeel, dat van den strijd op een hoogst ongunstig tijdstip te beginnen, te ontgaan. Bovendien verlieze men niet uit het oog, dat hetgeen onze Inlandsche vijand in die richting doen kan, niet opweegt tegen hetgeen wij verzuimen, wanneer wij onze troepen onvolledig uit- en toegerust, naar het terrein des

1) Zie het „Telegram van den Minister van Koloniën, dd. 18 Febr. 1873 (Officieele bescheiden betreffende het ontstaan van den Atjeh-oorlog. — Telegram N°. 5.)

oorlogs dirigeeren. Neemt men dit alles in aanmerking, dan kan de uitzending van de eerste expeditie naar Atjeh tegen het einde van den goeden moeson slechts worden *verklaard* uit den bijzonder geringen dunk, dien men van den vijand koesterde en die aanleiding gaf tot de meening, dat Atjeh bij de komst van onze troepen wel spoedig, zonder ernstigen tegenstand te bieden, aan onze eischen gehoor zou geven. Vraagt men zich echter af, of dit optimisme, dat zoo duidelijk spreekt uit de hiervoren reeds medegedeelde zienswijze van den toenmaligen Commandant van het leger, op goede gronden *verdedigd* kan worden, dan moet het antwoord daarop m. i. beslist ontkennend luiden, vooral, wanneer men hierbij in het oog houdt, dat wij reeds in vroegere jaren, bij onze gezagsuitbreiding ter Sumatra's Westkust, de Atjehers als een niet gering te schatten tegenpartij hadden leeren kennen.

Evenals in Europeesche oorlogen houdt ook in onze Indische oorlogvoering het *staatkundig doel*, dat door den oorlog bereikt moet worden, zeer nauw verband met de oorzaak, die tot den oorlog aanleiding gaf. Die oorzaak moet uit den weg geruimd worden niet alleen, maar tevens moeten de noodige waarborgen verkregen worden voor een duurzamen vrede in de toekomst.

Aan de staatkunde verblijft natuurlijk de taak, de eischen te formuleeren, welke tot bereiking van dit doel aan den vijandelijken staat behooren te worden gesteld, waarbij zij echter in het oog te houden heeft, dat de te overwinnen weerstand grooter wordt, naarmate die eischen zwaarder zijn. Het breken van dien weerstand, het verplaatsen van den tegenstander in een toestand, waarin hij geneigd is, de hem gestelde eischen in te willigen, vormt het zuiver *militaire doel* van den oorlog. Al dadelijk zij hierbij echter opgemerkt, dat in onze Indische oorlogen de aanvankelijk gestelde eischen meermalen wijziging ondergingen, hetzij als een gevolg van de omstandigheid, dat de te overwinnen weerstand niet op zijne juiste waarde was geschat, hetzij, omdat de nadere kennis

kennis van land en volk, tijdens den oorlog opgedaan, tot het inzicht bracht, dat met de inwilliging der eerst gestelde eischen niet kon worden volstaan, zonder het behoud van een duurzaam vrede in de toekomst in de waagschaal te stellen. Juist de onvolledige, soms zelfs gebrekkige kennis van den staat, waarmede de strijd werd aangebonden, was oorzaak, dat wij ons in beide opzichten niet zelden aan misrekening schuldig maakten. In het vervolg van mijne voordracht stel ik mij voor op dit punt terug te komen.

Uit den aard der zaak behoort de persoon, die bij eenige expeditie met de opperste staatkundige leiding is belast, dat is de Expeditie-commandant dan wel de aan de expeditie toegevoegde Regeeringscommissaris, zoo volledig mogelijk op de hoogte te zijn van de inzichten en bedoelingen der Regeering, die hem tot Haren vertegenwoordiger benoemde. Gebruikelijk is het, dat die inzichten en bedoelingen worden neergelegd in eene Instructie, die hem dus tot leidraad voor zijne handelingen strekt en waarin tevens zijne rechten en bevoegdheden zijn afgebakend. Noodwendig zal hem echter eene betrekkelijk groote mate van vrijheid van handelen gelaten moeten worden, zoodat de Regeering zich behoort te onthouden, hem bindende voorschriften te geven betreffende de wijze van uitvoering van de hem opgedragen taak; want duidelijk is het, dat zich niet voorziene omstandigheden kunnen voordoen, welke daarop van invloed zijn. De Instructie behoort dus in hoofdzaak het te bereiken doel te omschrijven en dit moet den tot handelen geroepen persoon dan ook steeds voor oogen staan; — langs welken weg dat doel bereikt moet worden, kan echter slechts in grove trekken worden aangegeven en moet voor een goed deel aan den uitvoerder der Instructie worden overgelaten.

Niet alle bij onze expeditiën uitgevaardigde Instructiën waren in overeenstemming met dit beginsel. — Zoo werd bij de 1e Balische expeditie in 1846, waarbij als staatkundig doel op den voorgrond stond: hernieuwing van de reeds vroeger met Boeléleng en Karang Asam gesloten verdragen en het verkrijgen van waarborgen voor de nakoming daarvan, aan den

Gouvernementscommissaris Mayor, Resident van Bezoeki, eene lastgeving verstrekt, volgens welke dat doel moest worden bereikt door eene bestraffing van de beide weerspannige vorsten, bestaande in het verwoesten en vernielen van hunne verblijven met wat daartoe behoort, zoo mogelijk gepaard met hunne gevankelijke wegvoering naar Java. — Voor zooveel Boekéleng betreft, zouden onze troepen het vijandelijk land niet verder mogen binnendringen dan tot Singaradja, de verblijfplaats van den vorst. 1)

Zoals uit het voorafgaande blijkt, bepaalde de Regcering zich hier dus niet enkel tot het aangeven van het staatkundige doel, maar werd zelfs nauwkeurig de weg aangewezen, dien de Expeditiecommandant te bewandelen zou hebben, om tot dat doel te geraken; — eene handelwijze, die in geen enkel opzicht te verdedigen is, al werden daarvan bij de eerste Balische expeditie ook geen directe nadelen ondervonden. — Immers het geval is zeer goed denkbaar, dat de bevolen bestraffing niet tot de onderwerping van de vorsten van Boekéleng en Karang Asam had geleid; maar dat deze ook daarna nog ongeneigd zouden zijn bevonden, zich aan de hun gestelde eischen te onderwerpen. Had dan de expeditie, — hoewel misschien tot veel grootere krachtsinspanning in staat — moeten terugkeeren, zonder meerdere pogingen in het werk te stellen, ten einde het beoogde staatkundige doel te bereiken? Dit ware voorzeker onverantwoordelijk geweest; maar toch zou dit het gevolg hebben kunnen zijn van eene Instructie, die imperatieve voorschriften gaf, waar zij zich slechts tot algemeene aanwijzingen had behooren te bepalen.

Blijkens artikel 2 van de Instructie voor den Gouvernementscommissaris bij de eerste expeditie naar Atjeh 2) moest, alvorens tot de oorlogsverklaring over te gaan, aan den Sultan de eisch gesteld worden van binnen vier-en-twintig uren na de ontvangst van het betrekkelijke document het oppergezag

1) Militaire Spectator 1848: Verhaal van de krijgsgebeurtenissen op Bali in 1846. — pag. 30.

2) E. B. Kielstra: Beschrijving van den Atjeh oorlog. I, Bijlage V.

van Nederland te erkennen. Verder luidde artikel 6 woordelijk: »Wanneer het onverhoopt tot een oorlog met Atjeh mocht »geraken en dat rijk voor onze wapenen zwicht, zal de Gou- »vernementscommissie eenige meerdere eischen kunnen stellen. »Daarbij zal hij evenwel in het oog moeten houden, dat van »eene vestiging op of bezetting van Atjeh vooralsnog geen »sprake kan zijn.»

Ook hier komt mij deze laatste restrictie niet oordeelkundig voor. Immers van te voren was niet uit te maken, of het — zelfs indien de expeditie in alle opzichten naar wensch mocht slagen — niet noodig zou zijn, om, zij het ook tijdelijk, eene flinke macht achter te laten, ten einde eene behoorlijke naking van de door ons te stellen vredesvoorwaarden te waarborgen, — vooral ingeval overeenkomstig de eerste zinsuade van artikel 6 meerdere eischen dan alleen souvereiniteitserkenning aan Atjeh werden gesteld. Gaat men te rade met de ondervinding bij vroegere expeditiën, o. a. tegen Bali, opgedaan, dan was het integendeel zeer waarschijnlijk, dat in het veronderstelde geval hiertoe zou moeten worden overgegaan.

De *staatkundige inleiding* van den oorlog bepaalt zich in Indië gewoonlijk tot het stellen van een ultimatum aan het hoofd van den vijandelijken staat; tot de overhandiging dus van een document, waarin, na voorafgegane vruchteloze onderhandelingen, van de tegenpartij binnen een bepaalden termijn, onvoorwaardelijke inwilliging van de haar gestelde eischen wordt gevorderd. In sommige gevallen, zooals bij de eerste Atjehsche en de eerste Bonische expeditie, werd dit ultimatum gevolgd door eene formeele oorlogsverklaring; in andere echter was het in zoodanige bewoordingen gesteld, dat op grond daarvan eene nadere oorlogsverklaring overbodig kon worden geacht.

Zooals uit de voorafgaande beschouwingen betreffende het tijdstip van uitzending der eerste Atjehsche expeditie moge gebleken zijn, *kan* het voorkomen, dat politieke overwegingen ons er toe brengen den oorlog te verklaren geruimen tijd

vóór dat met de krijgsooperatiën te land een aanvang kan worden gemaakt. Doch dit is uitzondering. In verreweg de meeste gevallen zal het mogelijk zijn het ultimatum of de oorlogsverklaring op zoodanig tijdstip uit te vaardigen, dat onmiddellijk na het ontstaan van de vredebreuk tot krachtdadig handelen kan worden overgegaan; — en dan verdient dit voorzeker aanbeveling. Geschiedt toch de oorlogsverklaring met het oog op de voltooiing der eigen krijgstoerusting te vroeg, dan wordt het voordeel der verrassing prijs gegeven en aan onze tegenstanders een kostbare tijd gelaten, om zich op den strijd voor te bereiden; — een tijd, dien onze Inlandsche vijand uitstekend weet te benutten, niet alleen tot voorziening in zijne krijgsbehoeften en tot het aanleggen van versterkingen, maar vooral ook tot het bijleggen van onderlinge voeten. Het gevolg van een en ander is natuurlijk, dat onze troepen meer weerstand zullen hebben te overwinnen, dan wanneer de oorlogsverklaring op het juiste oogenblik ware geschied.

In verband met het voorgaande moet het m. i. als een bepaalde fout worden aangemerkt, dat bij de 2e Balische expeditie in 1848 de aan de vorsten van Boelcleng, Karang-Asam en Klongkong gerichte ultimatus zóó vroegtijdig werden uitgevaardigd, dat, na verstrijking van den daarin toegestanen bedenktijd van 14 dagen, nog circa twee en een halve maand verliepen, alvorens de voor het voeren van den strijd bestemde troepenmacht op het terrein des oorlogs verscheen. Voor zoover mij bekend althans, bestond er geen enkele geldige reden, welke destijds tot eene zoo vroegtijdige oorlogsverklaring drong, en als zeker mag worden aangenomen, dat de Baliërs van den hun geschonken tijd van voorbereiding partij getrokken hebben, om zich aanéén te sluiten en om de positie bij Djagaraga, waarvoor onze troepen in dien veldtocht het hoofd stieten, zoo duchtig mogelijk te versterken.

Nog grooter was de misslag op staatkundig gebied, die in het jaar 1859 werd begaan tegenover het rijkje Mario-ri-Wawo op Zuid-Celebes. De eerste expeditie tegen Boni, welke in dat jaar werd uitgezonden, zou mede benut moeten worden, om

het hoofd van Mario-ri-Wawo ter verantwoording te roepen voor diens gewapenden inval in het aan ons leenrocrige landschap Tanette; doch het lag in de bedoeling van de Regeering, dat hiertoe eerst zou worden overgegaan na afdoende regeling van de zaken met Boni. Insteede echter van aan deze bedoeling gevolg te geven, werd reeds in Mei 1859, — toen onze troepen, met achterlating slechts van eene geringe bezetting in eene versterking te Badjoa, het Bonische grondgebied geheel en al hadden ontruimd, zonder dat hier eene staatkundige beslissing verkregen was — aan het hoofd van Mario een ultimatum gesteld van veertien dagen, om zich te Makassar te komen onderwerpen, onder bedreiging van bij niet voldoening aan die opdracht, met de wapenen tot onderwerping te zullen worden genoodzaakt.

Het antwoord, op dit ultimatum ontvangen, was een ware nittarting. Onder meer bevatte het de mededeeling, dat alle wegen, naar het landschap voerende, versperd waren en bewaakt werden; dat men de Hollanders opwachtte en dat men hen met de wapenen in de hand zou ontvangen. 1) Uit den aard der zaak behoorde dus thans met kracht tegen Mario-ri-Wawo te worden opgetreden; doch de toestand van totale uitputting, waarin het nog op Zuid-Celebes aanwezige gedeelte der expeditionaire macht verkeerde, was oorzaak, dat hieraan geen gevolg kon worden gegeven, zoodat, voorloopig althans, tot groote schade voor ons prestige, in de meer dan onbeschaamde houding van het hoofd van Mario moest worden berust.

Wie in casu voor het stellen van het ultimatum op een dergelijk ongeschikt tijdstip verantwoordelijk moet worden gehouden, doet hier weinig ter zake. Met het aangehaalde voorbeeld voor oogen kan echter de overigens schier als axioma klinkende waarschuwing niet geheel overbodig worden geacht, dat nimmer een ultimatum behoort te worden uitgevaardigd, wanneer de middelen ontbreken, om aan de daarin vervatte eischen de noodige kracht bij te zetten.

1) M. T. H. Perelaer: *De Bonische expeditiën II.* pag. 14.

Het is hier de plaats om er op te wijzen, dat de aanwezigheid van de expeditionnaire troepenmaecht ter bestemdcr plaatse op het oogenblik, waarop met krachtige maatregelen wordt bedreigd, soms werken kan als middel tot intimidatie van den vijand, m. a. w. het gevolg kan hebben, dat deze zich aan de hem gestelde eischen onderwerpt, zonder dat onzerzijds tot wapengeweld de toevlucht behoeft te worden genomen. Een voorbeeld hiervan verschaft ons de eerste periode van de expeditie tegen Lombok in 1894. Niet alleen had toen de landing van onze troepen te Ampenan ongestoord plaats, maar ook bij den opmarsch naar Mataram en Tjakranegara op den 11en Juli werd niet de minste tegenstand ondervonden; terwijl tijdens dien opmarsch een brief van den ouden vorst werd ontvangen, waarin deze te kennen gaf in alle hem gestelde eischen te bewilligen. Naar het mij voorkomt, kan dit moeilijk aan iets anders worden toegeschreven dan aan den diepen indruk, door onze beduidende machtsontwikkeling teweeggebracht. Dat het later, in Augustus 1894, niettemin tot eene uitbarsting kwam, moet aan omstandigheden worden toegeschreven, waarop ik mij voorbehoud nader terug te komen.

Of eene dergelijke oplossing van hangende geschillen langs vredelievenden weg op het allerlaatste oogenblik, op het oogenblik dus, waarop men gereed staat den strijd te beginnen, wel in ons belang mag worden geacht, is m. i. evenwel aan rechtmatigen twijfel onderhevig. Men staat dan toch bloot aan het gevaar, dat, wanneer onze troepen weer worden weggenomen, ook de indruk verdwijnt, dien zij door hunne aanwezigheid teweegbrachten, en dat, naarmate die indruk meer en meer verzwakt, onze tegenstander zich minder en minder zal laten gelegen liggen aan eene getrouwe nakoming van de door hem aangegane verbintenissen. Al moge dus voor het oogenblik het ontstaan van een vredebreuk voorkomen zijn, — er bestaat slechts weinig waarborg, dat wij niet vroeg of laat opnieuw gedwongen zullen worden eene expeditie uit te rusten, om onze rechten met klem te handhaven; terwijl de vijand zich den tusschentijd wellicht ten nutte heeft gemaakt, om zich beter

op den strijd voor te bereiden. Het schijnt mij daarom toe, dat onze belangen over 't algemeen het meest zullen worden gebaat, indien het, wanneer het zwaard eenmaal getrokken is, ook werkelijk tot den strijd komt. Een vrede, door de wapenen afgedwongen, biedt meer waarborgen van duurzaamheid dan een door intimidatie verkregene, omdat, voor zooveel onzen tegenstander betreft, aan laatstbedoelde slechts een voorbijgaande vrees, aan eerstbedoelde daarentegen, die het gevolg is van een' strijd, waarin hij op gevoelige wijze onze overmacht heeft leeren kennen, het diepgeworteld gevoel van eigen minderheid ten grondslag ligt.

Uit het voorafgaande kan reeds eenigermate worden afgeleid, dat ik voor mijn persoon gekant ben tegen het toestaan van een ruimen bedenktijd in het ultimatum. Gedurende het tijdperk van onderhandelen toch, dat gewoonlijk aan de uitzending van iedere expeditie voorafgaat, heeft onze tegenstander meer dan voldoende tijd gehad, om te overdenken, in hoeverre hij, door eene tegemoetkomende houding aan te nemen, het hem dreigende gevaar zou kunnen ontgaan, en het ultimatum moet dus in waarheid als ons laatste woord worden beschouwd, waarop categorisch antwoord dient te worden gegeven. Voor dat antwoord nogmaals een ruimen tijd van beraad toe te staan, zou aan zwakheid of vrees toegeschreven kunnen worden, en dus weinig in overeenstemming zijn met de krachtige en zelfbewuste houding, die wij vooral dan dienen aan te nemen. Oordeelkundig werd in dit opzicht gehandeld bij de expeditie tegen Lombok. Nadat nl. de geheele oorlogs- en transportvloot ter recde van Ampenan vereenigd was, werd in den morgen van den 5en Juli het ultimatum naar den wal gezonden, waarin aan het vorstenbestuur tot 6 Juli vóór zonsopgang tijd werd gegeven, om de gestelde eischen aan te nemen. Eenige uren vóór het verstrijken van dien termijn bracht een gezantschap van drie Balische hoofden het bericht, dat de oude vorst over drie dagen te Mataram zoude zijn en daar den Resident wenschte te spreken. Aangezien dus niet aan het ultimatum was voldaan, werd onmiddellijk last gegeven,

om over te gaan tot het debarkement, waarvoor inmiddels reeds alles in gereedheid was gebracht.

De houding, hier aangenomen door den Opperbevelhebber, die tevens de functie van Gouvernementscommissaris vervulde, getuigde voorzeker van kracht en zal meer geschikt zijn geweest, om eerbied af te dwingen, dan het inwilligen van verzoeken om verlenging van den bij het ultimatum gestelden termijn, waarin bij vroegere expeditiën meermalen werd getreden. Dergelijke verzoeken, vaak op grond van de meeste gezochte motieven gedaan, zijn niet anders aan te merken, dan als pogingen van onzen Inlandschen vijand, om de zaak op de lange baan te schuiven, aan welke, zooals de uitkomst veelal bewees, volstrekt geene vredelievende gezindheid ten grondslag ligt. Staan wij ze toe, dan zal ook dit allicht als een bewijs van zwakheid worden beschouwd, en dus behooren zij, als regel, van de hand gewezen te worden.

Bij de eerste Bonische expeditie in 1859 werd, naar aanleiding van het verzoek der vorstin om uitstel voor de beantwoording van het ultimatum, de aanvankelijk toegestane bedenktijd van drie dagen met nog één dag verlengd. Als argument gold toen, dat de landing der troepen toch niet eerder zou kunnen plaats hebben, zoodat de krijgsoperatiën door dit uitstel van vier-en-twintig uren niet werden vertraagd. Het komt mij echter voor, dat zelfs dit argument niet had mogen gelden, en dat men beter zou gedaan hebben met in een geval, als zich hier voordeed, of van den beginne af aan den vijand eene langere tijdruimte als bedenktijd toe te staan, of het ultimatum op zoodanig tijdstip uit te vaardigen, dat men *zeker* ware geweest onmiddellijk na de verstriking van den gestelden termijn tot krachtdadig handelen te kunnen overgaan.

Eene stelling, die feitelijk geene toelichting behoeft, is, dat de in het ultimatum gestelde eischen in duidelijke, voor onze tegenpartij goed verstaanbare taal omschreven moeten zijn. Niettemin schijnt ook dit wel eens te wenschen overgelaten te hebben. Zoo deelt de kapitein der Infanterie Perclauer in

zijn bekend werk over de Bonische expeditiën op gezag van eenen volgens hem ten volle geloofwaardigen deskundige mede, dat het ultimatum en de daarbij behoorende bijlage, welko vóór den aanvang van de eerste expeditie aan de vorstin van Boni werden toegezonden, zóó slecht in het Boegincesch waren gesteld, dat het moeilijk aan te nemen is, dat een Boniër daarin wijs heeft kunnen worden. Die stukken zouden alleen voor een Nederlander begrijpelijk geweest zijn, omdat men zich eenvoudig er toe bepaald had de Nederlandsche volzinnen woord voor woord in de Boegincesche taal over te brengen 1).

Niet alleen echter moeten onze eischen in duidelijke taal omschreven zijn, zij behooren ook op zich zelve duidelijk te zijn; m. a. w. zij moeten den wil van het Gouvernement in zoodanigen vorm openbaren, dat geen tweëerlei uitlegging omtrent hunne bedoeling mogelijk is, zoodat het onzen tegenstander helder voor oogen staat, waartoe hij zich bij aanneming van die eischen verbindt. Slechts op die wijze zal voorkomen kunnen worden, dat later bij de ten uitvoerlegging der voorwaarden, waarop de vrede tot stand is gekomen, een schadelijk verschil in inzicht opnieuw aanleiding tot verwickelingen geeft.

Keeren wij, om mijne bedoeling toe te lichten, nog even terug tot de eerste periode van de expeditie tegen Lombok in 1894. Aan het vorstenbestuur was toen bij het ultimatum naast andere voorwaarden ook de volgende eisch gesteld: »Bereidverklaring tot het sluiten van een nieuw politiek contract overeenkomstig het verlangen van den Gouverneur-Generaal"; — een eisch dus, in zijne omschrijving zóó onbestemd, dat de oude vorst niet wist en ook niet weten kon, waartoe hij zich verbond, toen hij op den 11en Juli te kennen gaf, bereid te zijn al onze eischen — en dus ook dezen — in te willigen. Waren hem van den aanvang af onze bedoelingen duidelijker gemaakt, door althans in hoofdtrekken aan te geven, in welke positie het Balische bestuur voortaan zou verkeeren zoowel

1) M. T. H. Perelaer: De Bonische expeditiën. I pag. 197.

tegenover het Nederlandsche Gouvernement als tegenover de Sasaks, de overheerschte bevolking, dan eerst zouden wij tegenover hem een zuiver standpunt hebben ingenomen. Grif stem ik toe, dat dan naar alle waarschijnlijkheid de vijandelijkheden onmiddellijk geopend zouden zijn geworden. omdat het bijna oudenkenbaar is, dat de Baliërs zonder strijd afstand zouden hebben gedaan van de voordeelen, welke zij trokken uit hunne tot dusverre schier onbepaalde heerschappij over de Sasaks; doch, mij dunkt, dit ware juist zeer in ons belang geweest. Immers men was toen op het uitbreken der vijandelijkheden ten volle voorbereid en eene sterke expeditionnaire macht, ruimschoots van al het benoodigde voorzien, stond gereed om den vijand onze overmacht op krachtige wijze te doen gevoelen.

Doch wat geschiedde thans? Verrast door onze beduidende machtsontwikkeling, die hem het bieden van weerstand schier hopeloos deed achten, begon de oude vorst met al onze eischen in te willigen; maar, zooals reeds werd gezegd, onder die eischen bevond er zich één, waarvan hij vooralsnog de portée niet kon overzien. Wat deze eisch feitelijk te beteekenen had, werd den Balischen bestuurders eerst duidelijk, toen hun een afschrift in het Balineesch van het nieuw te sluiten politiek contract werd verstrekt, en volkomen begrijpelijk is het, dat vanaf dit oogenblik eene ongunstige verandering in hunne stemming ten opzichte van de Nederlanders te constateeren valt. Eerst toen toch kwamen zij tot het besef, dat zij, door dit contract aan te nemen, hunne bevoorrechte positie tegenover de Sasaks volledig prijs zouden geven. Deze laatste n.l. zouden voortaan worden bestuurd door eigen hoofden, die door het Gouvernement erkend en dus niet naar willekeur door den Balischen vorst ontslagen zouden mogen worden; — voorzieningen zouden getroffen worden, om de eerbiediging van hunnen godsdienst en hunne oude instellingen te verzekeren; — de door hen op te brengen belastingen en te verrichten heerediensten zouden nauwkeurig en in billijkheid worden geregeld; — terwijl eindelijk Europeesche ambtenaren op Lombok

zouden worden geplaatst, om op de richtige nakoming der bepalingen van het contract toe te zien en tegen machtsoverschrijding van de zijde der Balische bestuurders te waken. Dat dergelijke bepalingen, die derhalve voornamelijk beoogden de Sasaks tegen onderdrukking en afpersing te beschermen, allermint in den smaak vielen van hunne vroegere overheerschers, behoeft geen betoog, en ongetwijfeld moet dan ook de tegenzin dezer laatsten, om zich daaraan te onderwerpen, als de voornaamste oorzaak worden aangemerkt van den plotselingen ommekeer in hunne houding. Liever dan genoeg te nemen met de vrij wel onbeteekenende positie, die hun was toegedacht, besloten zij hunne bedreigde rechten met de wapenen in de vuist te verdedigen; — te eer waarschijnlijk, omdat de omstandigheden destijds van dien aard waren, dat deze uiterste poging veel kansen op succes beloofde. De expeditionnaire troepenmacht toch was op dat oogenblik gesplitst in meerdere onderdeelen, die respectievelijk te Ampenan, Mataram, Tjakranegara en op grooten afstand binnenslands te Batoe Klian en Soekarara gelegerd waren. Uit den aard der zaak was dus ieder dier deelen op zich zelf zwak, waarbij nog kwam, dat die, welke de hoofdvestigingen der Baliërs, Mataram en Tjakranegara, bezet hielden, tactisch zeer ongunstige bivaks betrokken hadden. Vandaar dan ook, dat de Baliërs er in slaagden aan onze troepen de zware slagen toe te brengen, die in de laatste dagen van Augustus 1894 allerwege schrik en ontsteltenis in den lande verwekten; slagen, die het noodig maakten, de expeditionnaire troepenmacht geheel te reorganiseeren, vóór zij in staat kon worden geacht weder offensief op te treden. Tevens was een kostbare tijd voor de operatiën verloren gegaan; de West-moeson naderde met rassche schreden, en was de oorlog niet beslist, vóórdat deze zich krachtig liet gelden, dan was het einde van den krijg vooralsnog niet te voorzien.

Gelukkig echter kwam het zoover niet. Nadat op den 18en en 19en November het uitgestrekte en hardnekkig verdedigde Tjakranegara in handen der onzen gevallen was, slaagde men

reeds den volgenden dag er in den ouden vorst gevangen te nemen, en hiermede was het verzet der Baliërs voor goed gebroken. Op schitterende wijze was dus onze aanvankelijke nederlaag gewroken: het Indische leger had opnieuw getoond zijn roemvollen naam nog altijd ten volle waardig te zijn en terecht kon de opperbevelhebber der expeditie bij het nederleggen van het commando getuigen, dat de talrijke en goed bewapende vijand in korten tijd tot eene zóó algeheele en volledige onderwerping was gebracht, als slechts zelden in onze Indische krijgsgeschiedenis is geboekstaafd. Die uitkomst, wij danken haar in de eerste plaats aan de voortvarendheid en de veerkracht, in de ramspoedige dagen van Augustus 1894 zoowel door de Regeering als door het Legerbestuur aan den dag gelegd; maar daarnaast in niet mindere mate aan de wilskracht van den Opperbevelhebber, die, zich energiek boven den aanvankelijken tegenspoed verheffende, zijne troepen den weg wees, die ter overwinning leidde, en die aldus het doorslaand bewijs leverde, dat het door den Gouverneur-Generaal in hem gestelde vertrouwen niet misplaatst was. Doch zelfs het buitengewoon gunstig resultaat, ten slotte door deze expeditie verkregen, ontslaat ons niet van de taak, om na te gaan, of niet in sommige opzichten anders had kunnen en moeten worden gehandeld; en dan — ik herhaal het — schijnt het mij op politiek gebied een misslag toe, dat niet van den aanvang af alle aan het vorstenbestuur gestelde eischen zoodanig waren geformuleerd, dat niet de minste twijfel omtrent hunne beteekenis kon bestaan.

In enkele gevallen bepaalde het ultimatum, dat aan onzen Inlandschen vijand werd overhandigd, zich niet slechts tot het stellen van *eischen* aan onze tegenpartij, maar werden daarnaast ook *strafbedreijingen* opgenomen, voor het geval die eischen niet dadelijk onvoorwaardelijk werden ingewilligd. Eene zoodanige handelwijze komt mij niet zonder bedenking voor, omdat verschillende omstandigheden oorzaak kunnen zijn, dat dergelijke bedreijingen onuitgevoerd blijven, in welk geval

het voor ons prestige beter ware geweest, zoo zij nimmer waren genit. Zoo eindigden h.v. de ultimatum, welke in 1848, vóór den aanvang der tweede Balische expeditie, aan de vorsten van Boelèleng, Karang Asam en Kloungkong werden toegezonden, ieder voor zich met de verklaring, dat, ingeval binnen veertien dagen, nadat de inhoud daarvan zoude zijn gekomen ter kennis van de betrokken vorsten, niet aan de gestelde voorwaarden mocht zijn voldaan, de vijandelijkheden een aanvang zouden nemen, hunne rijken door de Nederlandsche krijgsmacht zouden worden bezet en zij, Radja's, onherstelbaar vervallen zouden worden beschouwd als vorsten van het door hen bezeten rijk, dat alsdan toekomstig zou worden bestuurd, zoodanig, als Zijne Excellentie de Gouverneur-Generaal in het belang der bevolking en tot waarborg van rust, orde en welvaart zal vermeenen te behooren 1). Ondanks de in deze verklaring vervatte bedreiging met vervallen-verklaring van hunne waardigheid aan het adres der wederspannige vorsten, zien wij echter bij de derde Balische expeditie in 1849 opnieuw onderhandelingen aangeknoopt tusschen den vertegenwoordiger van het Gouvernement en de vorsten van Boelèleng en Karang Asam, waarbij deze laatsten volkomen in hunne waardigheid werden erkend. Houdt men hierbij in het oog, dat aan den inhoud der ultimatum van 1848 algemeene ruchtbaarheid was gegeven, dan zal het een ieder duidelijk zijn, dat door deze handelwijze het ontzag voor onzen naam niet alleen op Bali, maar ook elders in den archipel ernstig zal zijn geschaad. Immers feitelijk erkenden wij daardoor openlijk, dat wij niet bij machte waren, de in 1848 genite bedreiging gestand te doen, en gevolgelyk ware het veel beter geweest, zoo deze destijds onuitgesproken ware gebleven. Natuurlyk had dit geen beletsel behoeven te zijn, om, — na een met succes gevoerden oorlog en aannemende, dat ons belang dit medebracht, — toch tot ontzetting van de betrokken Radja's over te gaan.

1) J. van Swieten : Krijgsverrichtingen tegen het eiland Bali in 1848. — pag. 14.

Hoe verkeerd het is, bedreigingen te uiten, wanneer men niet de volkomen zekerheid heeft, ze desvereischt ook te kunnen volvoeren, is mede tijdens den Atjeh oorlog ondubbeltzinnig gebleken. In de bekende proclamatie van den 12en Februari 1874 1), waarbij de Opperbevelhebber van de tweede Atjehsche expeditie te keunen gaf het bestuur over de drie Sagi's te hebben aanvaard, werd tevens aan de bevolking van Groot-Atjeh medegedeeld, dat de hoofden, die vóór het einde dier maand geen blijken van onderwerping zouden hebben gegeven, van hunne waardigheid zouden zijn vervallen verklaard. De omstandigheid echter, dat wij niet bij machte waren ons gezag elders dan in het daadwerkelijk door ons bezette, zeer kleine gedeelte van de Atjeh vallei te doen erkennen, maakte deze bedreiging volkomen krachteloos, zoodat de Opperbevelhebber zich dan ook genoodzaakt zag reeds zeer spoedig na het verstrijken van den gestelden termijn met sommige dier vervallen verklaarde hoofden (o. a. met Toekoe Kadli en met Toekoe Nja Banta, een der beide hoofden van de XXVI Moekims) in onderhandeling te treden. Ook hier was dus de bedreiging zeer voorbarig, met dat gevolg, dat zij hoegenaamd geen voordeelen afwierp, maar wel het groote nadeel had, aan ons prestige te schaden.

Een punt, dat thans voor eenige oogenblikken onze aandacht verdient, is de wijze, waarop het ultimatum aan het hoofd van den vijandelijken staat behoort te worden overhandigd. Weet men, dat Inlandsche vorsten en hoofden over het algemeen zeer gevoelig zijn ten aanzien van alles, wat de étiquette betreft, dan volgt reeds hieruit, dat het alle aanbeveling verdient, bij onderhandelingen met hen de beleefdheidsvormen steeds zooveel mogelijk in acht te nemen; — gezwezen nog van de omstandigheid, dat de waardigheid van het Nederlandsche Gouvernement dit m. i. evenzeer dringend vordert. Toch zien wij niet altijd overeenkomstig dit beginsel

1) E. B. Kielstra: Beschrijving van den Atjeh oorlog. I, Bijlage 32.

gehandeld en meer in het bijzonder, waar het de overhandiging van het ultimatum betreft, de vormen soms met voeten getreden. Zoo werd zoowel bij de eerste Balische als bij de eerste Bonische en ook bij de eerste Atjehsche expeditie de bezorging van dit gewichtige document opgedragen aan gewone Inlandsche zendelingen, aan menschen zonder rang of stand, hetgeen door de betrokken vorsten niet onwaarschijnlijk als een bewijs van minachting zal zijn aangemerkt, zoodat de gevolgde wijze van handelen veeleer zal hebben gestrekt, om noodeloos wrevel en verbittering te wekken, dan dat zij als eene laatste poging mocht gelden, om langs den weg van minnelijke schikking tot eene voor ons bevredigende oplossing van hangende geschillen te geraken. En althans bij de 1e Atjehsche expeditie had men niet tot een Inlandschen zending de toevlucht behoeven te nemen, omdat toen de aan den Gouvernementscommissaris toegevoegde controleur Kraijenhoff, blijkens zijne voor de commissie van Enquête afgelegde verklaring, zich voor het voeren van de onderhandelingen beschikbaar had gesteld. Van zijn aanbod werd echter geen gebruik gemaakt, omdat de Gouvernementscommissaris van meening was, dat het leven van dien controleur daarbij gevaar had kunnen loopen; — eene meening, die gegrond was op de onderweg naar Atjeh, te Penang, verkregen inlichtingen omtrent de stemming der Atjehers, volgens welke de haat en de verbittering tegen de Nederlanders tot den hoogsten trap gestegen zouden zijn.

Voorzeker is het moeilijk in dergelijke omstandigheden, dat is dus, wanneer men op goede gronden gevaar ducht voor het leven van den afgezant, een' ambtenaar of officier als zoodanig aan te wijzen; — maar die moeilijkheid verdwijnt m. i. als die ambtenaar of officier — zooals in casu de controleur Kraijenhoff — zich daarvoor vrijwillig aanbiedt. Het groote gewicht der zaak kan dan eischen, dat men, ongeacht alle bedenkingen, van dat aanbod gebruik maakt. Maar bovendien zij er op gewezen, dat er een eenvoudig middel bestaat, om zich vrij groote zekerheid te verschaffen betreffende de ontvangst, welke

eventueel den afgezant ten deel zal vallen, namelijk door vooraf belet voor hem te vragen. Zoo had men b. v. bij de eerste Atjehsche expeditie den gebezigten Inlandschen zendeling Sidi Tahil kunnen belasten met het overbrengen van een brief, eenvoudig de mededeeling bevattende, dat de Gouvernements-commissaris was gekomen, om met den Sultan over ernstige zaken te onderhandelen; en verder behelzende het verzoek, om denzelfden of den volgenden dag een' ambtenaar te mogen zenden, die hem nader met den aard en de bedoeling der te behandelen zaken bekend zou maken. Ware dit verzoek bewilligd, dan behoefde daarna weinig vrees meer te bestaan voor het leven van ouzen afgezant, want meerdere voorbeelden, ontleend aan de geschiedenis van onze oorlogen op Java, Bali en elders, zouden kunnen worden aangehaald, om te bewijzen, dat ook vorsten en bestuurders van Inlandsche volkeren, althans van die, welke reeds eene zekere mate van beschaving bezitten — en onder deze behooren toch zeker ook de Atjehers gerangschikt te worden — toezeggingen als de hier bedoelde gestand doen en die ook door hunne onderhoorigen weten te doen eerbiedigen. 1)

1) In den Java-oorlog b.v. hebben herhaaldelijk onderhandelingen plaats gehad, waarbij onzerzijds officieren of ambtenaren als parlementairs werden gebezigd. Gewoonlijk werden deze zeer heusch en loyaal door de gemachtigden der opstandelingen ontvangen en ten allen tijde werden zij in hun persoon geëerbiedigd. Eenig letsel is hun nimmer geschied.

Ook de Baliërs hebben zich in dit opzicht van eene gunstige zijde doen kennen. Op eene bijeenkomst te Sangsit, den 13en April 1849 met de vorsten van Boeléleng en Karang Asam gehouden, verklaarde de Generaal Michiels, dat in den namiddag van dien dag eenige officieren naar Djagara zouden gaan, om zich te overtuigen, of en in hoeverre aan de kort te voren gedane belofte tot slechting van de verdedigingswerken en tot verbetering van den daarheen leidenden weg was voldaan. Deze verkenning, waartegen van Balische zijde geene bedenkingen in het midden waren gebracht, heeft ook werkelijk plaats gehad. Zij was opgedragen aan den Chef van den Staf, die daarbij vergezeld werd door de commandanten van de expeditionnaire artillerie en genie, en geschiedde onder dekking van slechts één peloton cavalerie. Toegelaten binnen de werken van Djagara, bevond men, dat — in stede van aan de slechting — druk gewerkt werd aan de versterking van de stelling, hetgeen dus reeds als een ondub-

De controleur Kraijenhoff, die reeds vroeger, nl. in September 1871 in Atjeh was geweest en wiens ontvangst destijds niets te wenschen had overgelaten, was van meening, dat het hem in een persoonlijk onderhoud wellicht gelukt zou zijn, om den Sultan tot de erkenning van onze souvereiniteit te brengen. Al acht men dit laatste nu ook minder waarschijnlijk, de mogelijkheid daarvan kan niet geheel worden weggecijferd, en daarom is het te betreuren, dat van zijn aanbod geen gebruik is gemaakt. In ieder geval was deze ambtenaar, die den Sultan zou hebben kunnen wijzen op de voordeelen, welke voor dezen persoonlijk uit de souvereiniteit zouden voortvloeien, ook met het oog op ons prestige, veel meer de aangewezen man, om bij de gevoerde onderhandelingen als tusschenpersoon te fungeeren, dan de Maleier Sidi Tahil, die zooals door den Generaal van Swieten in diens werk: »De waarheid over onze vestiging in Atjeh" wordt medegedeeld, 1) zich daarbij lomp zou hebben gedragen en door zijne wijze van optreden de Atjehsche grooten tegen zich zou hebben ingenomen.

De mogelijkheid is natuurlijk niet uitgesloten, dat, handelende, zooals hiervoren werd aangegeven, op het verzoek, om een ambtenaar als vertegenwoordiger van den Gouvernements-commissaris te ontvangen, een weigerend of ontwijkend antwoord ware gegeven. In dat geval echter had nog altijd de weg opengestaan, die thans bij de gevoerde onderhandelingen is gevolgd; terwijl wij ons dan niet zouden hebben behoeven te verwijten, in beleefdheid te kort geschoten te zijn. Niet onvermeld mag hier blijven, dat de Atjehers tegenover ons de vormen niet uit het oog verloren, zooals blijken kan uit het feit, dat de eerste brief, die door Sidi Tahil werd overgebracht, volgens diens eigen voor de Commissie van Enquête

belzinnig blijk van de vijandige gezindheid der Balische vorsten kon worden aangemerkt. Toch hebben deze van de hun hier geboden gelegenheid, om een goeden slag te slaan, geen gebruik gemaakt, maar lieten zij, — getrouw aan hunne stilzwijgende belofte — het verkenningsettlement naar Sangsit terugkeeren.

1) *T. a. p.* pag. 20 en 21.

afgelegde verklaring, met eerbewijzingen — nl. met saluutschoten — in den Kraton ontvangen werd.

Is de oorlogstoestand eenmaal ingetreden, dan is de taak der staatkunde in zooverre geëindigd, dat deze geen rechtstreekschen invloed op de eigenlijke krijgshandelingen mag uitoefenen. De leiding der operatiën tot bereiking van het militaire doel des oorlogs moet eenig en alleen aan den Opperbevelhebber van de expeditie worden overgelaten, omdat hij de persoon is, die het meest bevoegd moet worden geacht, om te beoordeelen, op welke wijze de hem ter beschikking gestelde strijdkrachten en middelen behooren te worden aangewend, om daarvan het meest nuttig effect te mogen verwachten. Wil men den Expeditie-commandant ten rechte verantwoordelijk kunnen stellen voor de bereikte resultaten op militair gebied, dan brengt de billijkheid mede, dat men zijne vrijheid van handelen ook niet beperkt door het geven van voorschriften, die op de leiding der operatiën betrekking hebben, of door aan andere personen invloed op den gang van zaken toe te kennen. In verband hiermede zal dus, voor het geval een afzonderlijke Regeeringscommissaris aan de expeditie is toegevoegd, uitdrukkelijk dienen te worden gestipuleerd, dat deze zich uitsluitend met de behandeling der staatkundige aangelegenheden heeft in te laten, en moet de verhouding tusschen hem en den Expeditie-commandant in de aan beiden uit te reiken Instructiën nauwkeurig omschreven zijn, zoodanig, dat betreffende beider bevoegdheid geen verschil van opinie kunne rijzen.

Zooals te voren reeds werd opgemerkt, heeft men onder het militaire doel des oorlogs te verstaan het verplaatsen van den vijand in een toestand, waarin hij geneigd is, de hem gestelde eischen in te willigen, hetgeen niet anders kan geschieden, dan door zijne weerkracht te breken. In den oorlog tusschen beschaafde Staten onderling wordt dit doel bereikt door gheele of gedeeltelijke vernietiging van de vijandelijke

strijdkrachten; doch juist in dit opzicht vertoont onze Indische oorlogvoering een kenmerkend onderscheid daarmede. Immers onze Inlandsche vijand beschikt tot het voeren van den oorlog niet over eene georganiseerde krijgsmacht; — de strijd wordt gevoerd door het te wapen geloopen volk, dat onze invasie of tusschenkomst niet gerechtvaardigd acht en zelfverdediging als een zijner heiligste rechten beschouwd. Te streven naar de vernietiging daarvan, naar het uitroeien van de bevolking dus, zou niet overeen te brengen zijn met de wijze, waarop eene beschaafde natie den oorlog voeren moet; maar bovendien zou zulk eene haudelwijze rechtstreeks tegen ons eigenbelang indruisen. Dat belang toch brengt mede, dat wij van onze tegenstanders van heden rustige onderdanen vormen in de toekomst, en dat wij dus trachten den oorlog ten einde te brengen met zoo weinig mogelijk menschenoffers, ook aan de zijde des vijands. Reeds hieruit volgt, dat, ook tijdens den oorlog, de staatkundige leiding de hoofdrol behoort te blijven vervullen, en dat, zoodra de omstandigheden ons daartoe in staat stellen, in hoofdzaak de weg van overreding gevolgd zal moeten worden, om den vijand te bewegen zich aan onze eischen te onderwerpen; — van de wapenen wordt alléén gebruik gemaakt, zoover als noodig is, om hem tot het besef te brengen, dat wij, desgevorderd, in staat zijn, ook langs den weg des gewelds de inwilliging dier eischen af te dwingen.

Op staatkundig gebied moet dus gedurende den oorlog gestreefd worden naar het verkrijgen van aanraking met den vijand en wel voornamelijk met de hoofden, die als leiders van het verzet kunnen worden aangemerkt. Pogingen, om hen over te halen van verder verzet af te zien, beloven vooral dan succes, wanneer zij worden aangewend na gevechten, waarin de Inlandsche vijand op gevoelige wijze de overmacht onzer wapenen heeft leeren kennen. Flinke slagen, hem toegebracht toch, dragen er toe bij, hem het vertrouwen in zijne leiders te doen verliezen, en deze laatsten, beducht voor het verminderen van hun' invloed en het verliezen van hun' aanhang, zullen dan meer geneigd worden bevonden, aan onze voorstellen ge-

hoor te verliezen. Worden echter dergelijke pogingen in het werk gesteld, vóórdat onze vijand tot het besef van eigen minderheid is gebracht, dan zullen zij door hem niet onwaarschijnlijk aan zwakheid worden toegeschreven en zal hij juist daarin eene aansporing te meer vinden, om krachtig in zijn verzet te blijven volharden. In ieder bijzonder geval zal de staatsman zich zelve dus goed rekenschap moeten geven, of het tijdstip, om de door de oorlogsverklaring afgebroken onderhandelingen te hervatten, goed gekozen mag worden geacht.

Ontijdig, bijvoorbeeld, was naar mijne meening de poging, die door den opperbevelhebber der tweede Atjehsche expeditie op den 23en December 1873 werd aangewend, om met den Sultan van Atjeh vrede te sluiten. Wel toch waren op dat oogenblik reeds vrij belangrijke voordeelen behaald, en hadden onze troepen, na in meerdere ontmoetingen met den vijand de overhand behouden te hebben, de kampong Penajoeng aan de Atjehrivier bezet, die als basis zou moeten dienen voor de verdere operatiën tegen het hoofdobject, den Kraton; -- maar uit niets was gebleken, dat de vijand ook maar eenigszins outmoedigd, of meer tot den vrede geneigd zou zijn dan te voren. Integendeel, volgens de daaromtrent ontvangen berichten heerschte in den kraton groote verbittering over de zware verliezen aan Atjehsche zijde in het gevecht bij kampong Tiban, op den 14en December geleden, en kenschetsend mag het dan ook heeten, dat de weinige Atjehers, met welke wij tot dusverre in contact waren gekomen, onder wie ook Toekoe Neq, het ons goedgezinde hoofd van Marassa, de bezorging der brieven van den Opperbevelhebber eene te gewaagde onderneming achtten, om de vervulling van deze taak op zich te durven nemen. Ook de opperbevelhebber zelf verwachtte van zijn voorstel, om vrede te sluiten, geen groote gevolgen; maar juist daarom te meer moet het bevreemding wekken, dat niettemin eene poging in dien zin werd gedaan. Als argumenten daarvoor hebben in hoofdzaak gegolden het verlangen van het Opperbestuur en de Indische regeering,

dat geen poging onbeproefd gelaten zou worden, om tot eene minnelijke schikking te komen, en de overweging, dat de oorlog in Atjeh in die mate de belangstelling der Westersche mogendheden had opgewekt, dat ook uit dien hoofde de staatkunde vorderde niets te verzuimen, wat het recht aan onze zijde kon doen blijven, zoodat wij met reden zouden kunnen zeggen, dat onzerzijds alles gedaan was, om den oorlog te vermijden 1). Die argumenten verder onbesproken latende, zij toch opgemerkt, dat daaraan in geen geval zooveel gewicht kan worden toegekend, dat zij geacht kunnen worden het aanknoopen van onderhandelingen op een overigens daarvoor zeer ongeschikt tijdstip te rechtvaardigen. Het échec, door de eerste expeditie in den morgen van den 16en April 1873 onder de wallen van den kraton geleden, was nog niet uitgewischt; en dit was toch een eerste vereischte, om den vijand tot het besef van eigen minderheid te brengen. Zoolang diens hoofdversterking nog onaangetast daar stond, moest men dus van pogingen, om hem tot onderwerping over te halen, veeleer eene tegenovergestelde uitwerking verwachten; want duidelijk is het, dat de Atjehers deze zullen hebben toegeschreven aan de ons beheerschende vrees, om nogmaals een aanval op den kraton te ondernemen, hetgeen slechts bijgedragen kan hebben tot verhooging van hun moreel en tot het vestigen van de overtuiging, dat eene hardnekkige verdediging van die sterkte meer dan ooit goede kansen op succes aanbod. Geen vermindering, maar veeleer vermeerdering van 's vijands weerstand was dus van de gevoerde onderhandelingen het meest waarschijnlijk gevolg; terwijl een ander nadeel daaruit voort-spruitende was, dat zij aanleiding gaven tot vertraging in de operatiën. Immers, toen de overbrenger der brieven, Mäs Soemo Widikdjo, in den avond van den 23en December nog niet was teruggekeerd, werd eene verkenning, welke op den 24en December zou plaats hebben, uitgesteld; — en eerst toen ook in den loop van den 24en geenerlei bericht betreffende

1) J. van Swieten; De waarheid over onze vestiging in Atjeh. pag. 142.

hem ontvangen was, terwijl de vijand in den daaropvolgenden nacht vele schoten op het kamp had gelost, werd in den morgen van den 25en December tot de voorgenomen verkenning overgegaan. Ontijdig beproefd, had dus de besproken poging om vrede te sluiten, groote nadeelen, waartegenover geen enkel voordeel valt aan te wijzen. Zij leidde tot een politiek échec en door den gepleegden moord op onzen Inlandschen zendeling, waarvoor later toch zeker genoegdoening zou te vorderen zijn, werd de kans op een spoedig einde van den oorlog nog geringer dan zij reeds was.

Gewoonlijk zal men, al doen de hoofdleiders van het verzet uit zich zelven nog geene stappen tot toenadering, in de houding van de mindere hoofden en de bevolking cenige aanwijzingen kunnen vinden, om te beoordeelen, of voor ons het tijdstip is aangebroken, om te trachten met die hoofdleiders in contact te komen. Zoolang de door ons in den strijd behaalde voordeelen nog niet het gevolg hebben, dat althans een deel der bevolking den oorlog moede wordt en den wensch te kennen geeft, om zich te onderwerpen, kan men veilig aannemen, dat de toegebrachte slagen nog niet krachtig genoeg geweest zijn, om het besef van onze overmacht wortel te doen schieten, en zal men derhalve van onderhandelingen met den vijand niet het minste resultaat ten goede mogen verwachten. In stede van daartoe over te gaan, behooren dan de krijgsoperatiën zoo krachtig mogelijk te worden voortgezet, want niet door woorden, slechts door daden zal men den vijand de overtuiging kunnen bijbrengen, dat hij het verstandigst handelt, van het bieden van verderen tegenstand af te zien. Openbaart zich echter, als gevolg van het succes onzer wapenen, bij een deel der bevolking het verlangen naar het einde van den strijd, zich uitende in verzoeken van mindere hoofden, om met hunne onderhoorigen naar hunne vorige woonplaatsen te mogen terugkeeren, onder belofte van zich in alles aan het Nederlandsch gezag te onderwerpen, dan wijst dit op eene kentering in den toestand, waarvan — zonder daarom nog tot staking van de operatiën over te gaan — partij getrokken moet

worden, om te trachten ook de leiders van het verzet te bewegen den strijd op te geven en zich naar onze eischen te voegen. Natuurlijk valt niet vooruit te zeggen, of pogingen in deze richting al dan niet met gunstig gevolg zullen worden bekroond. Het kan zijn, dat de leiders, ook na het in onderwerping komen van een deel der bevolking, hun' aanhang groot genoeg blijven achten, om den strijd tegen ons met kans op goeden uitslag te blijven voortzetten; — het kan ook zijn, dat onze eischen voor hen zóó zwaar zijn, dat zij liever alles op het spel zetten, dan deze in te willigen. In dergelijke gevallen is de kans groot, dat de aangeknoopte onderhandelingen wederom op niets zullen uitloopen; maar in ieder geval zullen zij, zoo daarbij van onze zijde gewezen kan worden op beslissende zegepraal, die tot vermindering van 's vijands aanhang hebben geleid, althans niet het nadeel hebben aan ons prestige te schaden: vooral niet, wanneer wij ons er voor wachten, ons door die onderhandelingen tot het aannemen van eene afwachtende houding te laten verleiden.

Dat wij, afgescheiden van het streven om met de hoofd-leiders van het verzet tot een vergelijk te komen, partiëele onderwerpingen van mindere hoofden met hunne onderhorigen zooveel mogelijk behooren aan te moedigen, behoeft geen betoog. Immers het is duidelijk, dat vermindering van 's vijands aanhang slechts in ons voordeel kan zijn. Toch zien wij helaas! den oorlog somtijds gevoerd op eene wijze, die veel meer berekend is, om de tot den vrede geneigde elementen onder de bevolking van ons af te stooten, dan om ze aan te trekken; op eene wijze, die dus in strijd is met ons welbegrepen eigenbelang en die bovendien onzen naam tot oneer strekt. Met de toepassing der afschriktheorie, belichaamd in het zoogenaamde *tuchtigen*, d. w. z. het verwoesten en vernielen van de woningen en bezittingen der bevolking, dacht men dan tot eene voor ons gewenschte oplossing te geraken; doch de geschiedenis van onze Indische oorlogen leert, dat de aanwending van dit middel veelal juist eene tegenovergestelde uitwerking had, en dat men verreweg de beste uitkomsten mag

verwachten, indien als beginsel wordt aangenomen, den strijd, wel is waar zonder zwakheid, maar overigens op zoo human mogelijk wijze te voeren. Het verloochenen van dit beginsel in den Atjeh-oorlog kan mede als een der oorzaken van den laugen duur daarvan worden aangemerkt; want als zeker mag worden aangenomen, dat het verbranden van kampongs, hetzij deze al dan niet verdedigd waren geworden, zooals in sommige perioden van dien oorlog op ruime schaal werd toegepast, de verbittering onder de Atjehsche bevolking tot een zeer hoogen trap heeft doen stijgen. Maar bovendien roept eene zoodanige handelwijze proletariaat in het leven, — menschen, die bij het voortzetten van den strijd meer te winnen dan te verliezen hebben, — gezwegen nog van den demoraliseerenden invloed, die daardoor ook op het eigen leger wordt uitgeoefend; want van branden tot rooven en plunderen is slechts één stap. Door het stelsel van tuchtigen te huldigen en in praktijk te brengen, worden de goeden tegelijk met de kwaden getroffen; stooten wij hen, die wellicht geneigd zouden zijn zich te onderwerpen, weder van ons af; berooven wij ons somtijds van hulpmiddelen tot het volhouden van den strijd en geven wij, last not least, voedsel aan de pressie der leiders, die juist daaruit een krachtig argument zullen putten, om de bevolking te bewegen, in haar verzet te blijven volharden. Om kort te gaan, het gevolg daarvan zal zijn, dat men vervreemdt juist daár, waar men toenadering zoekt, en duidelijk is het, dat hierdoor de bereiking van het einddoel van den strijd tot in eene onbepaalde toekomst wordt verschoven.

In verband met het voorafgaande moge het mij vergund zijn uwe aandacht te vestigen op de volgende woorden, ontleent aan de »Dagorder» welke op den 30en Mei 1898 door den Bevelhebber der Pidië-expeditie aan zijne troepen werd uitgevaardigd :

»Wij zullen den oorlog voeren alléén tegen de personen, »die met de wapenen in de hand zich tegen ons verzetten.
 »Wij zullen optreden als beschermers van alle goedgezinden,
 »van de have, het goed en de eigendommen der geheele bevol-

»king. Dan zal, wanneer de oorlog hier tot een einde zal zijn
»gebracht, het volk zich met vertrouwen en zonder wrok aan
»ons gezag onderwerpen, omdat wij zijne bezittingen gespaard,
»zijne goederen onaangeroerd gelaten hebben.”

Nog niet lang geleden, nl. in de Vergadering van den 21en
December des vorigen jaars, werden hier ter plaatse deze zelfde
woorden met groote ingenomenheid aangehaald door mijn hoog-
geachten vroegeren leermeester Overste Koster. In de slothe-
schouwing van zijne destijds gehouden belangwekkende en
boeiende voordracht over *De krijgsverrichtingen in Pidië van
1 Juni tot half September 1898* wees hij, die het voorrecht
heeft gehad, tijdens die expeditie als Chef van den Staf te
fungeeren, er op, dat de voorspelling, in de Dagorder geuit,
niet op losse gronden berustte, maar dat de verkregen uit-
komsten daarmede volkomen in overeenstemming zijn geweest.
Met nadruk deed hij uitkomen, hoe de Commandant der expe-
ditie na afloop daarvan volkomen gerechtigd was te verklaren,
dat hij in Pidië in enkele maanden heel wat verder gevorderd
was, dan wij het in Groot-Atjeh zijn na vijf-en-twintig jaren;
maar tevens stelde hij daarbij in het licht, dat, zoo iemand,
zeker de Kolonel van Heutsz zelf er van overtuigd was, dat
tot dien uitslag in hooge mate had bijgedragen de gematigde
wijze, waarop tegen de bevolking des lands was opgetreden.
De spreker eindigde dan ook met den wensch, dat voor ons
Indisch leger als onverwrikbaar richtsnoer moge blijven gelden
het beginsel, dat opgesloten ligt in de woorden van den Gene-
raal van Swieten: *geen oorlogvoering, welke de moraal in het
aangezicht slaat en de utiliteit met voeten treedt!* Hoezeer ik
van ganscher harte met dien wensch instem, zal ik, na het
vooraangaande, niet nader behoeven toe te lichten; doch gaarne
voeg ik daaraan nog toe, dat het voorbeeld, thans in Atjeh
door een eminent aanvoerder gegeven, en de in de laatste
jaren aldaar bereikte resultaten, m. i. de gegronde hoop
mogen doen koesteren, dat die wensch ook in vervulling
zal komen, zoodat in toekomstige oorlogen niet zal worden
teruggekeerd tot het heillooze stelsel van tuchtigen, dat zijne

onmacht heeft bewezen en bovendien ons leger tot oneer strekt.

Leerzaam in het hier besproken opzicht is vooral ook eene vergelijking tusschen de resultaten der eerste en die der tweede Bonische expeditie.

Reeds tijdens de eerste expeditie hadden de Boniërs in de verschillende toen geleverde gevechten op gevoelige wijze de overmacht van onze wapenen leeren kennen. Het succes daarbij was steeds aan onze zijde en zelfs slaagden onze troepen er in de hoofdplaats Boni te bemachtigen. Toch werd ook daarna geenerlei aanraking met de bevolking verkregen en hadden onze pogingen, om daartoe te geraken niet het minste resultaat. Doch te verwonderen is dit niet, wanneer men rekening houdt met de wijze, waarop de expeditie heeft huisgehouden. Niet alleen werd de hoofdplaats Boni aan de vlammen prijsgegeven, maar ook alle andere bewoonde oorden, die wij betraden, ondergingen hetzelfde lot. Zelfs werden mobiele colonnes uitgezonden naar kampongs op grooten afstand van de operatielijn gelegen, alléén met het doel, om deze te verwoesten. Aan de bevolking werd zodoende de terugkeer naar hare vorige woonplaatsen onmogelijk gemaakt en het gevolg daarvan kon niet anders zijn, dan dat zij, niets meer te verliezen hebbende, en in onderwerping geen enkel voordeel ziende, trouw bleef aan de zaak van haar vorstin. Niettegenstaande het succes onzer wapenen werd dan ook op staatkundig gebied hoegenaamd geen resultaat verkregen.

De tweede expeditie onderscheidde zich van de eerste door haar niet minder doortastend, maar wel veel meer gematigd optreden. Krachtig werd opgetreden, voor zooveel dit voor de bereiking van het militaire doel van den oorlog noodig was; maar in stede van het land te vuur en te zwaard te verwoesten, werden, waar wij ook kwamen, de woningen en bezittingen der bevolking gespaard. De gunstige gevolgen hiervan bleven niet uit. Reeds zeer spoedig na de vermeestering van Sindjai kwamen de daar tehuis behorende hoofden met hunne onderhoorigen in onderwerping, zoodat dit gebied, dat van het Bonische rijk werd losgescheurd, in korten tijd was gepacifi-

ceerd. En ook nadat de hoofdplaats Boni veroverd en het meer binnenslands gelegen Palakka door onze troepen bezet was, verkreeg men alras vredelievende aanraking met de in het eigenlijke Kroonland gevestigde bevolking. Gebruik makende van deze gunstige verandering in de stemming der Boniërs ten onzen opzichte, achtte de Commandant der expeditie, die tevens de functie van Gouvernements-commissaris vervulde, thans het oogenblik gekomen, om door politieke onderhandelingen de machthebbenden des lands tot inwilliging van onze eischen te bewegen. Dienovereenkomstig richtte hij een brief aan de leden van den Bonischen Hadat (Rijksraad), waarin hun werd medegedeeld, dat de Vorstin op grond van het recht van overwinning van den troon vervallen was verklaard, en waarin zij werden uitgenoodigd tot de verkiezing van een nieuwen vorst over te gaan, onder welke voorwaarden hun de vrede en het sluiten van een verbond werden aangeboden. Aanvankelijk was de uitwerking van dit schrijven wel is waar gering, vermits slechts één der zeven leden van den Hadat dientengevolge enkele dagen later in onderwerping kwam, terwijl de overigen voorshands taal nog teeken van zich lieten hooren; doch bij de verdere voortzetting der operatiën bleek ondubbelzinnig, dat de bevolking hare zaak geheel van die van de Vorstin en hare partij had afgescheiden. Pasempa, bijgenaamd het sterke, viel zonder slag of stoot in onze handen, en ook bij den lateren opmarsch naar Pampanoea, het rijke, 1) behoefde geen schot te worden gelost, maar viel aan de troepen van de zijde der Boniërs een zeer welwillende ontvangst ten deel. Het was dus duidelijk, dat 's vijands weerstand voor goed gebroken was, en dat de bereiking van het staatkundige doel van den oorlog verder in hoofdzaak zou afhangen van de meer of minder tactvolle wijze, waarop de onderhandelingen zouden worden gevoerd. Dit laatste in bijzonderheden na te gaan, zou ons te veel tijd in beslag nemen; genoeg zij het

1) Volgens een oude sage was behalve de verovering van Boni, het machtige, ook de inneming van deze beide plaatsen noodig, vóór het Bonische rijk als overwonnen kon worden beschouwd.

daarom hier mede te deelen, dat inderdaad het beoogde doel ten volle werd bereikt. In eene bijeenkomst van verreweg de meeste rijks grooten, den 28en Januari 1860 te Palakka gehouden, had de verkiezing van een nieuwen Vorst van Boni plaats, tot welke waardigheid met algemeene stemmen geroepen werd de prins Aroe Palakka. Van dezen prins, die reeds door zijne geboorte een wettig recht op den troon kon doen gelden, mocht, nu hij door onzen steun daarop geplaatst was, verwacht worden, dat hij zich zou onderscheiden door trouw aan het Gouvernement, en meer dan eenig ander bood hij dus waarborgen aan voor de stipte nakoming van het met Boni te sluiten nieuwe contract, waardoor dit rijk van den rang van bondgenoot tot dien van vazal werd teruggebracht. De uitkomst heeft deze verwachting niet beschaamd. Tot op den huidigen oogenblik toch zijn sedert onze betrekkingen met Boni van vriendschappelijken aard gebleven, zoodat van de tweede Bonische expeditie naar waarheid kan worden getuigd, dat zij, althans voor zooveel het Bonische rijk betreft, met volledig succes is bekroond; een succes, dat zoowel te danken is aan het beleid, dat bij de krijgsoperatiën en bij de staatkundige onderhandelingen heeft voorgezeten, als aan de humane wijze, waarop de oorlog werd gevoerd.

Goed gezien was het van den Opperbevelhebber der tweede Bonische expeditie, dat hij, hoewel het middel van politieke onderhandelingen aangrijpende, zoodra dit naar zijne meening kans op resultaten beloofde, daarin geene aanleiding vond, om eene afwachtende houding aan te nemen. Te Palakka toch werd slechts zoo lang vertoefd, als noodig was, om deze plaats, die bij de verdere operatiën als tusschenbasis zon moeten dienen, daartoe in te richten; terwijl onmiddellijk daarna en nadat middelerwijl ook Pasempa door onze troepen was bezocht, de opmarsch naar Pampanoea werd aangevangen. Duidelijk zien wij dus in deze handelingen het beginsel gehuldigd, om vóór alles naar de bereiking van het militaire doel des oorlogs te streven; — en terecht, want slechts deze houding is er op berekend, om onzen Inlandschen vijand het noodige ontzag in te boezemen.

Niettemin werd in andere gevallen bepaaldelijk in strijd met dit beginsel gehandeld. Zoo trad bij voorbeeld tijdens de 3e Balische expeditie in 1849 na de verovering van Djagaraga een stilstand in de krijgsoperatiën in, die van den 16en April tot den 9en Mei aanhield. Dit tijdsverloop van ruim drie weken werd hoofdzakelijk benut voor het treffen van verschillende maatregelen op politiek gebied, die noodig geacht werden, om in de Regeering van Boeléleng te voorzien, nu de vorst van dat rijkje door ons van zijne waardigheid vervallen was verklaard. Gedurende al dien tijd rustten de wapenen, hoewel het militaire doel van den oorlog nog in geenen deele was bereikt. Immers behalve met den vorst van Boeléleng had men ook nog af te rekenen met de vorsten van Karang-Asam en Klongkong en het komt mij voor, dat die afrekening urgenter was dan de détailregeling van de bestuursaangelegenheden in Boeléleng, te meer, daar rekening gehouden moest worden met de omstandigheid, dat het geschikte jaargetijde, om op de Zuid-oostkust van Bali op te treden, reeds omstreeks half Juni verstreken zou zijn, zoodat ook met het oog hierop spoedig handelen dringend geboden was. Doch zelfs, al neemt men aan, dat de in Boeléleng te treffen voorzieningen geen uitstel gedoogden, dan nog rijst de vraag, of de onmiddellijke voortzetting van de operatiën tot bereiking van het militaire doel des oorlogs, wel een beletsel hiertegen had behoeven te vormen. Reeds zeer spoedig na den val van Djagaraga toch bleek de gezindheid van hoofden en bevolking in het Boelélengsche van dien aard te zijn, dat, zoo niet de geheele, dan toch een groot gedeelte van de expeditionnaire macht daar veilig had kunnen worden gemist en dus elders aangewend had kunnen worden. Wel is waar kan hiertegen als bezwaar worden aangevoerd, dat dan ook de Opperbevelhebber, die tevens de functie van Gouvernementscommissaris vervulde, het pas onderworpen gebied had moeten verlaten; — doch het wil mij toeschijnen, dat diens tegenwoordigheid aldaar evenmin dringend werd vereischt, en dat hij — de algemeene leiding der zaken aan zich zelve houdende — een

geschikt persoon uit zijne omgeving, voorzien van de noodige instructiën, te Sangsit had kunnen achterlaten, om bij de politieke aanrakingen en bemoeienissen als tusschenpersoon te dienen. Onze troepen waren dan niet verplicht geworden tot een langdurig werkeloos verblijf op de ongezonde Noordkust van Bali, dat niet alleen een zeer nadeeligen invloed op hun gezondheidstoestand heeft uitgeoefend; maar tengevolge waarvan ook de diepe indruk, dien de spoedige verovering van Djagaraga allerwege op Bali had teweeggebracht, wel eenigszins verzwakt zal zijn geworden. Bovendien werd thans den vorsten van Karang-Asam en Klouk Kong een geruime tijd geschonken, om zich op de komst onzer troepen voor te bereiden en dienovereenkomstig hunne maatregelen te treffen.

De tot dusverre aangehaalde voorbeelden mogen de conclusie rechtvaardigen, dat voor de leiding van de staatkundige aangelegenheden gedurende den oorlog een goed inzicht in den militairen toestand wordt vereischt; terwijl omgekeerd de op politiek gebied te bereiken resultaten in niet geringe mate afhankelijk zijn van de wijze, waarop door de krijgsmacht tegenover de bevolking des lands wordt opgetreden. Neemt men voorts in aanmerking, dat, vooral in latere perioden van den oorlog, staatkundige overwegingen soms een grooten invloed zullen uitoefenen op de bepaling van de richting, waarin de krijgsoperatiën behooren te worden voortgezet, dan ligt de gevolgtrekking voor de hand, dat het een groot voordeel moet worden geacht, indien tijdens den oorlog de uitoefening van het civiel en militair gezag in éne hand vereenigd zijn, hetgeen niet anders bereikt kan worden dan door den Expeditiecommandant tevens tot Regeeringscommissaris te benoemen. Immers hierdoor wordt verkregen, dat aan alle maatregelen, zoowel van staatkundigen als van militairen aard, steeds eenheid van inzicht ten grondslag zal liggen; en, zoo iets, dan zal juist dit bevorderlijk zijn aan de bereiking van het einddoel van den strijd. Niet altijd echter is dit in Indië zoo ingezien en meermalen vond de vereeniging van het bur-

gerlijk en het militair gezag in handen van den Expeditiecommandant eerst plaats, nadat de nadeelen der splitsing van het gezag ondervonden waren. Zoowel de eerste en de tweede Bonische, als de eerste en de tweede Atjehsche expeditiën kunnen dit getuigen.

Bij het opdragen van het vereenigd gezag aan een militair dient natuurlijk als voorwaarde te worden gesteld, dat tot Expeditiecommandant worde benoemd een officier, van wien met reden verwacht mag worden, dat bij hem ook de leiding der staatkundige aangelegenheden aan goede handen zal zijn toevertrouwd. Waar dit geschiedt, kan het bezwaar, dat meermalen tegen den voorgestanen maatregel in het midden is gebracht, — n.l. dat een militair minder goed dan een burgerlijk ambtenaar geschikt zou zijn, om door maatregelen van vredelievenden aard naar pacificatie te streven, maar zich integendeel, door zucht naar krijgsroem, gemakkelijker zou laten verleiden tot oorlogshandelingen, die vermeden konden worden, — genoegzaam ontzenuwd worden geacht. Op even heldere als overtuigende wijze werd dit reeds vroeger in deze Vereeniging aangetoond, n.l. in de Vergadering van den 28en November 1890 1), zoodat ik mij van den plicht ontslagen kan rekenen, hieromtrent nader in bijzonderheden te treden.

Hetzij een afzonderlijke Gouvernementscommissaris aan de expeditie is toegevoegd, hetzij de Expeditiecommandant tevens als zoodanig optreedt, steeds behoort rekening gehouden te worden met de mogelijkheid, dat de persoon, aan wien de leiding der staatkundige aangelegenheden is toevertrouwd, aan de expeditie komt te ontvallen, zoodat reeds van te voren behoort te worden uitgemaakt, op wien in dat geval zijne taak zal overgaan. Welk een storenden invloed een verzuim in dit opzicht op den gang van zaken kan uitoefenen, trad ten duidelijkste in het licht bij de derde Balische expeditie,

1) J. F. Breijer: Eenige beschouwingen over de uitoefening van het hoogste gezag in Nederlandsch-Indië of in gedeelten daarvan door burgerlijke of militaire autoriteiten. (*Verslagen der Vereeniging t. b. v. d. Krijgswetenschap 1890—1891*).

toen na het sneuvelen van den Opperbevelhebber, Generaal Michiels, wél het bevel over de troepen, maar niet de bevoegdheid, welke aan dien Generaal als Gouvernementscommissaris was toegekend, overging op den Luitenant-Kolonel van Swieten. Deze laatste toch moest zich ingevolge de Instructie, voor den Gouvernementscommissaris vastgesteld, wanneer hij tot de aanvaarding van het Opperbevel geroepen mocht worden, in afwachting der nadere beslissing van den Opperlandvoogd, bepalen tot die maatregelen, welke voor het oogenblik volstrekt onvermijdelijk waren; terwijl hij daarbij nog in overleg moest treden met twee, hem ondergeschikte officieren. De Overste van Swieten gevoelde zich uit dien hoofde genoopt, alvorens de krijgsverrichtingen tegen Klongkong te vervolgen, daartoe de machtiging der Regeering te vragen, met dat gevolg, dat een ongewenschte stilstand in de operatiën intrad.

Bij de eerste Bonische expeditie werd het hierbedoelde verzuim wel is waar niet begaan, maar werd ter zake eene regeling getroffen, die allerminst navolging verdient. Destijds toch was bepaald, dat bij eventuele ontstentenis van den Regeeringscommissaris, den Vice-President van den Raad van Indië de Perez, de leiding der politieke zaken zou zijn opgedragen aan den Gouverneur van Celebes en aan den Expeditiecommandant, met dien verstande, dat, bij verschil van meening omtrent de te volgen gedragslijn, aan den Gouverneur van Celebes, uithoofde van zijn standpunt als zoodanig en van zijne bekendheid met land en volk, zeden en gebruiken, de beslissende stem zou zijn toegekend.

Tegen eene dergelijke regeling kan in de eerste plaats worden aangevoerd, dat het geen aanbeveling verdient, de functie van Regeeringscommissaris aan eene combinatie van twee personen op te dragen, aangezien de taak van dengene, die ten slotte te beslissen heeft, daardoor voorzeker niet gemakkelijker wordt. Maar bovendien was hier eene bijzonder nadeelige omstandigheid, dat één dier beide personen en nog wel degene, aan wien de beslissende stem was toegekend, niet op het terrein des oorlogs aanwezig was, maar zich te

Makassar bevond. Immers juist voor dezen laatste was het zaak, dat hij, tot de aanvaarding zijner functie geroepen wordende, volkomen op de hoogte was van den stand van zaken, hetgeen thans uit den aard der zaak niet het geval was. Doch dit nog daargelaten, was het volstrekt niet ondenkbaar, dat juist op het oogenblik, waarop tot vervanging van den Regeeringscommissaris zou moeten worden overgegaan, eene gewichtige staatkundige beslissing genomen zou moeten worden; en duidelijk is het, dat in dat geval de afwezigheid van den persoon, alléén bevoegd om die beslissing te nemen, nadeelige gevolgen na zich had kunnen sleepen. Dat dit gevaar niet denkbeeldig was, kan worden afgeleid uit het feit, dat de Gouverneur van Celebes eerst acht dagen na het overlijden van den Heer de Perez te Badjoa arriveerde.

Verklaart na een met goed succes gevoerden oorlog de vijand zich bereid onze eischen in te willigen, dan worden aan de staatkundige leiding opnieuw hooge eischen gesteld, om te verkrijgen, dat de eindoplossing eene zoodanige zij, dat deze niet, wellicht reeds over betrekkelijk korten tijd, een nieuwen oorlog in het vooruitzicht stelt. In hoofdzaak vallen hierbij twee gevallen te onderscheiden, die ieder afzonderlijk eene korte bespreking vereischen; n.l. het geval, dat de betrokken staat bij het rechtstreeks bestuurd gebied wordt ingelijfd, en het geval, dat deze, onder erkenning van Nederlands souvereiniteit, op bepaalde, door ons te stellen voorwaarden in het genot van zelfbestuur gelaten wordt.

Wordt het land geannexeerd, dan is het de taak der staatkunde in het nieuw verworven gebied een goed geordend bestuur te vestigen, dat — zooveel mogelijk rekening houdende met bestaande instellingen en gewoonten, zoodat de overgang van den ouden tot den nieuwen toestand zoo geleidelijk mogelijk plaats vinde — aan de bevolking de noodige waarborgen biedt voor eene behoorlijke en onpartijdige behartiging van hare belangen. Ook na het tot stand komen van den vrede behoort onze gedragslijn in de eerste en voornaamste plaats

er op gericht te zijn vertrouwen te wekken in onze bedoelingen, waartoe vooral veel zal worden bijgedragen door de invoering van eene strenge maar rechtvaardige rechtsbedeeling en door het treffen van al die maatregelen, welke de strekking hebben het eigenlijke volk tegen willekeur en misbruik van gezag te beschermen. Op die wijze optredende, zal zich langzamerhand de overtuiging vestigen, niet alleen bij het volk, maar zelfs bij de hoofden, wier belangen wij op allerlei wijze aan de onze moeten trachten te verbinden, dat de nieuw geschapen toestand in meerdere opzichten verre te verkiezen is boven den vroegeren; — en naarmate deze overtuiging meer en meer veld wint, zal de vroegere vijandige gezindheid plaats maken voor gevoelens van meer vriendschappelijken aard, zoodat ten slotte een toestand van rust en orde zal intreden, die de bewoners van het geannexeerde gebied stempelt tot rustige onderdanen, welke niet enkel berusten in onze overheersching, maar deze zelfs meer en meer op prijs leeren stellen.

Duidelijk is het intusschen, dat deze uitkomst niet op eens zal worden verkregen, maar dat hiervoor een zeker tijdsverloop gevorderd wordt, gewoonlijk des te ruimer, naarmate de oorlog langer heeft geduurd. Een land, dat langen tijd in beroering is geweest, komt niet plotseling tot rust, nadat de vrede is ingetreden; onder de bevolking schuilen ook dan nog verschillende ons vijandig gezinde elementen, die niet zullen nalaten, alle pogingen in het werk te stellen, om hunne macht en hun aanhang te vermeederen en om den hier en daar nog smeulenden geest van verzet wederom aan te wakkeren; — een streven, waarin zij te beter zullen slagen, naarmate aan onze zijde minder activiteit aan den dag wordt gelegd. Gevolgelyk zal het noodzakelyk zijn, in de hier bedoelde periode eene sterke militaire bezetting in het veroverde gebied achter te laten, om onmiddellyk handelend te kunnen optreden, daar, waar zich ook slochts het geringste teeken van verzet mocht openbaren, of waar de bescherming van de ons goed gezinde bevolking tegen maraudeurs of kwaadwilligen dit mocht vereischen. Hoe lang de aanwezigheid van deze militaire macht nood-

zakelijk zal blijken, is van verschillende omstandigheden afhankelijk, niet het minst van het karakter der bevolking en van den meer of minder langen duur van den strijd. Zoo kon b.v. op Lombok, waar na beëindiging van den oorlog nog een vrij aanzienlijke troepenmacht achterbleef, deze reeds betrekkelijk spoedig worden verminderd, in die mate zelfs, dat sedert het vorige jaar nog slechts ééne compagnie infanterie tot verzekering van de rust en orde op dat eiland noodig wordt geacht; terwijl thans reeds intrekking van de geheele bezetting in overweging is genomen. Daarentegen is het te voorzien, dat in Atjeh en Onderhoorigheden, ondanks de goede uitkomsten aldaar, zoowel op militair als op politiek gebied, gedurende het laatste vijftal jaren, vooral onder de uitnemende leiding van den tegenwoordigen Gouverneur bereikt, nog gedurende een aantal jaren eene sterke militaire bezetting zal worden geëischt, alvorens de zekerheid zal zijn verkregen, dat over het geheele gebied de rust voor goed verzekerd en onze bestuursinvloed op hechte grondslagen gevestigd is. Gedurende al dien tijd zal aldaar het bestuur met krachtige hand overeenkomstig de thans gehuldigde beginselen moeten worden gevoerd, en de eenige waarborg hiervoor wordt verkregen, door in deze periode, dat wil dns zeggen, totdat het land volledig gepacificeerd kan worden geacht, het burgerlijk en militair gezag verenigd te laten in de hand van een voor die taak ten volle berekend officier. De geschiedenis van verschillende deelen van den archipel toch leert, hoe soms tengevolge van eene ontijdige splitsing van het gezag in korten tijd weer veel verloren ging van hetgeen niet dan ten koste van geruimen tijd en van aanzienlijke krachtsinspanning verkregen werd. Een der meest sprekende voorbeelden daarvan levert ons wel de geschiedenis van den Atjeh-oorlog zelve, in de periode onmiddellijk volgende op het bestuur van den Generaal van der Heijden. Moge de ervaring, destijds opgedaan, nimmer vergeten worden en ons den waarborg schenken, dat in de toekomst niet alleen in Atjeh, maar eventueel ook elders in den archipel, niet zal worden overgegaan tot scheiding van het civiel en militair

gezag, zoolang niet onomstootelijk vaststaat, dat dit met het oog op den politieken toestand zonder gevaar zal kunnen geschieden.

Wordt bij het sluiten van den vrede het land niet geannexeerd, maar blijft het zelfbestuur daarover gehandhaafd, dan kan niettemin in sommige gevallen, afhankelijk van de voorwaarden, waarop de vrede tot stand kwam, gedurende den eersten tijd de aanwezigheid van eene sterke militaire macht evenzeer worden vereischt, omdat anders de nakoming dier voorwaarden door onze tegenstanders volstrekt niet verzekerd kan worden geacht. Proefondervindelijk is dit laatste gebleken in het jaar 1846, toen na met goeden uitslag bekroonde krijgsoperatiën, met de vorsten van Boelèleng en Karang Asam op Bali vrede gesloten werd op voorwaarden, die o. m. van hen eischten, dat binnen drie maanden alle tegen ons opgeworpen versterkingen zouden zijn geslecht en dat aan het Gouvernement eene oorlogsschatting zou worden uitbetaald. Immers toen onze troepen, met achterlating van slechts een geringe bezetting in eene redoute te Boelèleng, naar Java waren teruggekeerd, bleek al spoedig, dat de Balische vorsten volstrekt niet van zins waren aan de genoemde voorwaarden te voldoen. Het slechten der bestaande werken bleef niet alleen achterwege, — zelfs werden hier en daar nieuwe opgeworpen, terwijl mede geen stap werd gedaan tot het betalen van de opgelegde oorlogsschatting. Over de noodige middelen, om den vijand tot nakoming van zijne beloften te dwingen, beschikte men toen niet meer en evenzeer faalde het middel van onderhandelen, dat daarna, tot niet geringe schade voor ons prestige, werd aangegrepen, om hem tot beter inzicht te brengen. Eenparig werden al onze voorstellen afgeslagen en krachtdadig bereidden de vorsten zich ten oorlog voor, zoodat eene tweede expeditie onvermijdelijk was.

De quaestie daargelaten, of het goed gezien was van de Balische vorsten eene oorlogsschatting te vorderen, had men m. i. nu deze voorwaarde eenmaal gesteld was, het eiland ook niet moeten ontruimen vóór en alcer daaraan voldaan was, in

verband waarmede voor de betaling ook slechts een korte termijn gesteld had moeten worden. Bovendien had dan de aanwezigheid der troepen gedurende dien termijn tevens benut moeten worden, om zich te overtuigen, dat aan de andere voorwaarde, — het slechten der versterkingen — gevolg gegeven was. Ware aldus gehandeld, vermoedelijk zouden de zaken op Bali een geheel ander verloop hebben gehad.

De voorafgaande beschouwingen betreffende het einde van den oorlog zouden in hooge mate onvolledig zijn, indien ik daarbij niet terugkwam op een punt, waarop ik reeds in het eerste gedeelte van mijne voordracht gezinspeeld heb, nl. dat dit einde meermalen een geheel ander is, dan men zich bij den aanvang van den krijg heeft voorgesteld. Het zij mij daarom vergund, nog voor enkele oogenblikken uwe aandacht te vragen voor eene bespreking van de omstandigheden, welke aanleiding kunnen geven tot uitbreiding, dan wel tot inkrimping van het staatkundige doel van den oorlog.

Bij mijne beschouwingen te dezer zake zij vooropgesteld, dat annexatie van het land, waarmede wij in oorlog geraken, ontegenzeggelijk als het meest afdoende middel moet worden beschouwd, om daar een duurzamen toestand van rust en orde in het leven te roepen, die uit den aard der zaak — in ruimen zin genomen — het meest bevorderlijk zal zijn aan onze belangen. Annexatie toch brengt met zich mede de vestiging van een goed geordend Europeesch bestuur, waarmede gepaard gaat de uitoefening van eene nauwlettende contrôle op de handelingen en de wijze van optreden tegenover de inheemsche bevolking van Inlandsche hoofden, priesters en andere in eene Inlandsche maatschappij op den voorgrond tredende personen, die bij gebreke daarvan wellicht niet zouden nalaten ten onzen nadeele te streven naar vermeerdering van eigen gezag en invloed. Is eenmaal een normale toestand ingetreden, dan kan dus het geannexeerde gebied, bij genoegzame activiteit van de zijde der besturende ambtenaren, en aannemende, dat wij zelve niet door onoordeelkundige bestuursmaatregelen

aanleiding tot ontevredenheid onder de bevolking geven, de kans op rustverstoringen van eenigen omvang bepaald gering worden geacht.

De overweging echter, dat de te overwinnen weerstand grooter wordt, naarmate zwaardere eischen aan de tegenpartij worden gesteld, gevoegd bij de reeds vroeger genoemde redenen, die ons nopen niet uit vrijen wil te streven naar uitbreiding van het rechtstreeks bestuurd gebied, waren in vele gevallen oorzaak, dat wij ons in onze Indische oorlogen aanvankelijk tevreden stelden met het najagen van een meer beperkt doel, dat minder van onze krachten vergde en welks bereiking dus beter gewaarborgd scheen. Wel stond in den oorlog met vooreen volkomen onafhankelijke stammen begrijpelijker wijze steeds op den voorgrond de erkenning van Neerlands souvereiniteit door onzen tegenstander, omdat hierdoor een waarborg verkregen wordt tegen de vestiging van buitenlandsche mogendheden te midden van onze bezittingen; doch voor 't overige waren de bepalingen, waarop de vrede tot stand kwam, soms van dien aard, dat zij ons weinig of geen invloed op den gang van zaken in den betrokken staat verzekerden. Een dergelijke toestand moge oogenschijnlijk weinig kans op een duurzamen vrede aanbieden, — toch leert ons de geschiedenis, dat hij in sommige gevallen gedurende een geruimen tijd bestendig kan blijven; maar ook alléén in die staten, waar zich een krachtig centraal gezag doet gelden, dat, zij het ook uit eigen belang, er prijs op stelt althans naar het uitwendige in goede verstandhouding met het Nederlandsche Gouvernement te leven, wel wetende, dat dit de beste weg is, om ten aanzien van de inwendige huishouding van den staat nagenoeg geheel de vrije hand te behouden.

Nu is het echter een enkele maal voorgekomen, dat wij, ten gevolge van onze gebrekkige kennis van land en volk, zulk een krachtig centraal gezag supposeerden, waar dit volstrekt niet bestond, en dat wij eerst tijdens den oorlog tot het besef hiervan en tot de juiste kennis van den staatkundigen toestand in het gebied van onzen tegenstander geraak-

ten. Met name was dit het geval in Atjeh en Onderhoorigheden, waarvan het noodwendig gevolg is geweest, dat het aanvankelijk gestelde staatkundige doel van den Atjeh-oorlog: den Sultan van dat rijk te brengen tot erkenning van het Oppergezag van Nederland, — reeds spoedig moest worden losgelaten. Naarmate wij beter bekend geraakten met Atjehsche toestanden bleek ons n.l. meer en meer, dat de Sultan in stede van als alléénheerscher over het Atjehsche rijk te kunnen worden aangemerkt, een vrij wel onbeteekenende rol in het staatsbestuur vervulde, en dat de Hoeloebalangs der verschillende landschappen, ieder in hun gebied, feitelijk onbeperkt het hoogst gezag uitoefenden. Een contract met den Sultan gesloten, — gesteld men had hiertoe kunnen geraken — zou ons dus geen stap nader gebracht hebben tot den vrede, omdat de eigenlijke heeren des lands zich daardoor niet in het minst gebonden zouden hebben geacht. Reeds onder den Generaal van Swieten werd dan ook hiervan afgezien en werd — geautoriseerd door nadere instructiën van het Opperbestuur — in zake Atjeh voor den vervolge als gedragslijn aangenomen, om erkenning van Nederlands souvereiniteit te eischen van ieder van de zelfstandige hoofden afzonderlijk, ook in de Onderhoorigheden. Ongetwijfeld zou deze door de omstandigheden afgedwongen uitbreiding van het oorspronkelijke staatkundige doel van den oorlog niet dan ten koste van veel tijd en van groote krachtsinspanning van het leger verkregen kunnen worden; maar terecht zag men hierin het eenige middel, om in de toekomst tot een bevredigenden stand van zaken op Noord-Sumatra te geraken.

Ook de oorlog met Lombok kan als voorbeeld dienen, om aan te toonen, dat ons gewapend optreden tegenover Inlandsche staten in den archipel soms verder strekkende gevolgen heeft, dan men zich aanvankelijk heeft voorgesteld. Terwijl toch bij den aanvang van dien oorlog niet anders werd beoogd dan om, met instandhouding van het Balische bestuur, voor de Sasaks, welke onze hulp hadden ingeroepen, afdoende waarborgen te verkrijgen tegen onderdrukking en afpersing, — is

men geëindigd met het geheele eiland bij het rechtstreeks bestuurd gebied in te lijven. Hier echter kan deze uitbreiding van het staatkundige doel van den oorlog slechts beschouwd worden als het logisch gevolg van den loop, dien de gebeurtenissen genomen hadden. De weerstand des vijands toch bleek na de vermeestering van Tjakranegara en de gevangenneming van de vorstelijke familie voor goed gebroken te zijn; verzet werd nergens meer ondervonden en allerwege onderwierpen hoofden en bevolking zich onvoorwaardelijk aan ons gezag. Klaarblijkelijk zou dus de invoering van direct bestuur, voor zooveel de Baliërs betreft, niet de minste zwarigheden ontmoeten; — en wat nu de Sasaks aangaat, veilig mocht men er op vertrouwen, dat deze de voorgenomen regeling, die hen voor goed aan het gezag van de gehate Baliërs zou onttrekken, met vreugde zouden begroeten. Dat men dus onder zulke omstandigheden, waar het meerdere bereikt kon worden, zonder dat men zich tot meerdere opofferingen of krachtsinspanning genoodzaakt zag, tot annexatie overging, is duidelijk, vooral, wanneer men hierbij in het oog houdt, dat het vruchtbare, dichtbevolkte eiland Lombok naar alle waarschijnlijkheid reeds binnen eenige jaren voldoende inkomsten aan de schatkist zou opleveren, om daaruit de kosten van het bestuur te bestrijden.

Maar niet alleen van uitbreiding, ook van inkrimping van het staatkundige doel van den oorlog levert onze Indische krijgsgeschiedenis meerdere voorbeelden op. Die inkrimping was soms het gevolg van oorzaken, die in geen rechtstreeksche betrekking stonden tot den oorlog, waarin wij gewikkeld waren, maar moet in andere gevallen worden toegeschreven aan de omstandigheid, dat de tijdens den oorlog ondervonden weerstand grooter bleek, dan vermoed werd, zoodat het, rekening houdende met de mate van krachtsontwikkeling, waartoe wij op een gegeven oogenblik in staat waren, voorzichtig of geraden scheen onze eischen wat lager te stellen. Eene samenwerking van de beide hierbedoelde invloeden valt te bespeuren in ons optreden tegenover de wederspannige vorsten op Bali tijdens

de tweede en derde expeditie naar dat eiland, en met het oog daarop komt het mij niet ondienstig voor daarvan ten slotte eene korte uiteenzetting te geven.

Nadat alle pogingen, aangewend om de vorsten van Boelèleng en Karang-Asam in der minne te bewegen tot nakoming van de door hen in 1846 gedane beloften, op niets waren uitgelopen, werd eindelijk, bij Gouvernements-Besluit van 7 Maart 1848 tot de uitzending eener tweede expeditie tegen Bali besloten en als doel dier expeditie aangegeven: »Bali te veroveren en dit eiland bezet te houden tot waarborg van rust en ter voorkoming van reactie." Otegenzegglijk was dit doel zeer ruim gesteld; maar met de spoedige en gemakkelijke bereikte resultaten der eerste expeditie voor oogen heeft men zich waarschijnlijk gerechtigd geacht tot de meening, dat de bereiking ervan niet boven onze krachten zou gaan.

Nog vóór de expeditie tot uitzeeilen gereed was echter, n.l. in de tweede helft van April 1848, werd in Indië bericht ontvangen van de revolutie, die in Februari te voren in Frankrijk had plaats gehad, welk bericht vergezeld werd door den last van het Opperbestuur, om het leger op Java op groot compleet te brengen, daar men meende voor een aanval van eene Westersche mogendheid op dat eiland te moeten vreezen. In verband hiermede werd zelfs in overweging gegeven de voorgenomen expeditie naar Bali voorloopig uit te stellen; — en hoewel nu de Indische Regeering, van oordeel zijnde, dat zulk een uitstel ons prestige te zeer zou schaden, niettemin besloot, om de expeditie voortgang te doen hebben, zoo hadden toch de uit Nederland ontvangen nadere instructiën het gevolg, dat het aanvankelijk gestelde staatkundige doel belangrijk werd ingekrompen. Aan den Expeditiecommandant, tevens Gouvernementscommissaris, werd thans n.l. opgedragen: »de operatiën te beperken tot eene bestraffing der trouwelooze vorsten en voorts de zaken zoodanig te regelen, dat zij de minst mogelijke vermindering van militaire macht op Java zouden veroorzaken."

De treurige afloop van deze expeditie is genoegzaam bekend.

Reeds den dag na het voor Djagaraga geleden échec werden de troepen geëmbarkeerd en spoedig daarna keerden zij naar Java terug. Eene derde expeditie was dus onvermijdelijk; doch met de uitzending hiervan werd gewacht tot den aanvang van het eerstvolgende goede jaargetijde.

Het staatkundige doel van deze derde Balische expeditie, hoezeer in eenigszins vage uitdrukkingen omschreven, vloeit voort uit de artikelen twee en drie der Instructie voor den Gouvernements-commissaris, 1) en omvatte: »het tot stand »brengen van eene verhouding en verkeer met de vorsten en het »volk van Bali, welke zullen blijken het meest overeen te »komen met de duurzame belangen en de waardigheid van »het Nederlandsche Gouvernement." Bovendien was in artikel 2 uitdrukkelijk vooropgesteld, dat eene gedeeltelijke of geheele bezetting van het eiland nimmer het doel zou mogen zijn, maar slechts als middel in aanmerking zou kunnen komen, om tot de gewenschte verhouding te geraken.

Wij zien dus, dat het staatkundige doel der derde expeditie veel meer beperkt was dan dat, hetwelk aanvankelijk voor de tweede expeditie was vastgesteld. En toch was de in 1849 gezonden expeditie véél sterker en beter uitgerust dan die, welke in 1848 naar het oorlogsterrein vertrok, had de Regeering in dien tusschentijd geen verandering ondergaan en was de vrees voor een aanval van eene Westersche mogendheid op Java geheel op den achtergrond getreden. Dat men zich in 1849 met het najagen van dit meer beperkte doel terreden stelde, kan dus slechts worden toegeschreven aan den indruk door het in 1848 geleden échec teweeggebracht. Rekening houdende met den krachtigen tegenstand, toen door de Baliërs geboden, stelde men nu van den aanvang af minder hoge eischen, om zichzelven mogelijke teleurstellingen te besparen.

En hiermede, mijne heeren, ben ik genaderd aan het einde van de taak, die ik mij voor heden avond heb gesteld. Ik ben

1) A. W. P. Weitzel: *De derde expeditie naar het eiland Bali in 1849.* pag. 34 en 35.

er mij van bewust, die taak slechts onvolkomen te hebben vervuld, en geenszins vlei ik mij met de verwachting, dat de door mij geleverde beschouwingen en gemaakte gevolgtrekkingen algemeen zullen worden beaamd. Ik zal mij echter reeds dankbaar rekenen, wanneer zij althans iets er toe bijgedragen zullen hebben, om de overtuiging te vestigen, dat eene bestudeering van onze rijke Indische krijgsgeschiedenis, ook ten aanzien van het op heden aan de orde gestelde onderwerp, ruimschoots de moeite loont.

Waar ik mij in sommige van mijne beschouwingen genoopt gevoelde, den staf te breken over handelingen van personen, wier namen met betrekking tot Indië en het Indische leger met rechtmatigen trots mogen worden genoemd, geschiedde dit slechts met de bedoeling, om daaruit leeringen te putten voor de toekomst; doch overigens met volkomen besef van de juistheid van het spreekwoord: *la critique est aisée, mais l'art est difficile*. Uitdrukkelijk wensch ik dan ook hier te verklaren, zij het ten overvloede, dat dit min gunstig oordeel betreffende enkele hunner handelingen niet bij machte was, ook maar in het minst afbreuk te doen aan mijne bewondering en waardeering van het vele goede, als geheel beschouwd, dat door hen is tot stand gebracht. Namen behoef ik voorzeker niet te noemen, zij zijn u allen welbekend, terwijl ik bovendien zou vreezen in mijne opsomming onvolledig te zijn; — maar wel meen ik mij van uw aller instemming overtuigd te kunnen houden, wanneer ik eindig met hulde te brengen aan de Indische legeraanvoerders van vroeger en later tijd, die, trots de groote te overwinnen moeilijkheden en vaak met zeer beperkte middelen, zooveel er toe hebben bijgedragen, om het Nederlandsche gezag in onze schoone overzeesche bezittingen uit te breiden en te bevestigen.

(*Levendige toejuichingen.*)

De VOORZITTER: Verlangt ook een der heeren naar aanleiding van de gehonden voordracht het woord?

De heer VAN ZUYLEN: Met veel belangstelling en voor het

grootste deel met de meest mogelijke instemming heb ik de voordracht van den geachten spreker gehoord.

Er is echter een belangrijk punt, wat de te volgen politiek betreft, waarin ik met hem van meening verschil. Hij meent dat annexatie en het brengen van de veroverde streken onder ons direct gezag het beste middel is om den oorlog te beëindigen. Mij komt het daarentegen voor, dat wij geen politiek van veroveringen moeten volgen, maar steeds trachten het gezag der inlandsche vorsten te handhaven, natuurlijk onder ons toezicht en onder onze suprematie.

Door den spreker is bij herhaling gewezen op de oorlogshandelingen en de oorlogsbeginselen van Generaal van Swieten. Die generaal, die door velen is bewonderd en ook door velen aangevallen, heeft naar mijn gevoelen een grooten misslag begaan door de vervallenklaring van den Sultan en de annexatie van Atjeh onder ons direct gezag.

Ik heb de persoonlijke overtuiging dat, wanneer men de gelegenheid had opengelaten om het Sultanaat te behouden, onder onze leiding en ons gezag, men meer kans zou hebben gehad, om reeds na enkele jaren oorlog de geheele onderwerping te verkrijgen.

Door spreker werd met lof er op gewezen dat de tegenwoordige militaire en civiele gouverneur van Atjeh den particulieren eigendom ook van zijn vijand ontziet, waardoor een groote moreele invloed wordt uitgeoefend. Toch zal men volgens het aangenomen stelsel niet spoedig met recht kunnen zeggen, dat er *vrede* is. Maar ook wanneer wij het oogenblik eerlang zagen aaubreken, waarop in werkelijkheid kan worden verklaard: *hier is vrede*, dan zouden wij nog jaren lang een sterke bezetting op de been moeten houden om ons gezag te verzokeren. Komt er nu een Sultan op den troon met wien men eerst formeel vrede heeft gesloten dan is er een machtig belanghebbende bij rust en orde, die toch in werkelijkheid ook van een groot deel van 't volk het verlangen zijn.

Wat ik hier zeg, is niet iets nieuws; jaren geleden is in het Indisch genootschap het voor en tegen in deze quaestie

besproken en toen heb ik ook daar dezelfde meening verkondigd. Ik wensch tot staving mijner meening hier nog te wijzen op een voorbeeld in de geschiedenis van ons politiek leven in Indië, nl. Bandjermassin. Hoe lang is het niet geleden dat dit Sultansrijk nagenoeg op dezelfde wijze onder ons gezag is gebracht als men het later op Atjeh heeft gedaan. En wat ziet men? Thans, na ruim veertig jaren, heeft het verzet, gegrond op oude rechten der Sultansfamilie nog niet opgehouden.

Ik meen dan ook dat er zeer ernstige bedenkingen bestaan tegen de politiek van annexatie onder ons direct gezag.

De heer MICHELSEN: Wanneer ik den Kolonel van Zuylen goed begrepen heb, dan is deze de meening toegedaan, dat annexatie van den staat, waarmede wij in oorlog geraken, soms strijdig is met ons belang en dat, speciaal ten aanzien van Atjeh en Onderhoorigheden op politiek gebied een misslag begaan zou zijn, door dit rijk bij het Nederlandsch territoir in te lijven. Volgens hem zou de oorlog met Atjeh reeds lang tot het verledene behooren, indien wij er in geslaagd waren met den Sultan van Atjeh eene overeenkomst te treffen, waarbij deze zich o. m. tot de erkenning van Nederlands souvereiniteit verbond.

Met verwijzing naar de in mijne voordracht genoemde redenen, die ons noopten in meerdere onzer Indische oorlogen het staatkundig doel miuder ruim te stellen, blijf ik hiertegenover niettemin bij mijne zienswijze volharden, dat annexatie van het betroffen gebied, dat wil zeggen, eene daadwerkelijke annexatie, geen annexatie op papier, ons verreweg de beste waarborgen schenkt voor het behoud van den vrede in de toekomst. Ontegenzegglijk kan — zooals ik ook in mijne voordracht deed uitkomen — een vrede, gesloten op den grondslag van souvereiniteitserkenning, soms van vrij langen duur zijn; doch ik herhaal nogmaals, dat dit slechts dan het geval zal zijn, wanneer zich in het gebied van onzen tegenstander een krachtig centraal gezag doet gelden, dat zich voor de nakoming van de gesloten overeenkomst verantwoordelijk stelt. Doch juist

dat krachtig centraal gezag ontbreekt op Atjeh ten eenenmale. Naarmate onze kennis van Atjehsche toestanden zich uitbreidde, bleek ons meer en meer, dat het gezag van den Sultan meer in naam dan inderdaad bestond, ja zelfs, dat hij feitelijk slechts gezag uitoefende in het kleine, rechtstreeks door hem bestuurde gebied langs de Atjehrivier en dat zijn invloed op den gang van zaken in andere hoeloebalangschappen weinig of niets te beteekenen had, zoodat hij niet eens als de primus inter pares kon worden aangemerkt. Een contract met dien Sultan, als hoofd van den staat gesloten, zou dus al zeer weinig waarde hebben gehad, omdat hij in werkelijkheid niet het hoofd van den staat was. Voor de hoeloebalangs, de eigenlijke heeren des lands, zou dat contract niet de minste bindende kracht hebben bezeten en een duurzame vrede in de toekomst zou daardoor dus ook niet in 't minst gewaarborgd zijn geweest. Zeer begrijpelijk acht ik het dan ook, dat men hiervan afzag en een gansch anderen weg insloeg, die wel is waar groote krachtsinspanning en opofferingen zou vereischen; maar die althans de bereiking van het einddoel van den oorlog in het vooruitzicht stelde, d. i. het vestigen van onzen bestuursinvloed op zulke hechte grondslagen, dat de vrede op Noord-Sumatra voortaan voor goed verzekerd kan worden geacht. De argumenten door den Kolonel van Zuylen bijgebracht kunnen mij de overtuiging niet ontnemen, dat onze gedragslijn tegenover Atjeh rekening te houden had met den werkelijk bestaanden staatkundigen toestand in dat rijk en dat het dus op onzen weg lag met ieder van de zelfstandige hoofden afzonderlijk tot een vergelijk te komen. Eene oplossing der quaestie, gebaseerd op de fictie, dat de Sultan was opperste gebiedster in het Atjehsche rijk, zou m. i. slechts teleurstellingen hebben kunnen baren. Mogelijk had men op die wijze tot een kortstondigen vrede kunnen komen; maar zelfs in dat geval zouden wij ons al zeer spoedig genoodzaakt hebben gezien opnieuw naar de wapenen te grijpen, ten einde onzen invloed op hechter basis te vestigen.

Hiermede vermeen ik de bedenkingen van den heer van

Zuylen tegen het door mij gesprokene voldoende te hebben beantwoord.

De heer VAN ZUYLEN: Naar aanleiding van het mij door den heer Michielsen gegeven antwoord, nog slechts een enkele opmerking. Ik wil gaarne toegeven alles wat hij omtrent het twijfelachtig daadwerkelijke gezag van den Sultan heeft gezegd, maar dit neemt niet weg dat de in forma gekozen Sultan dan toch altijd is geweest de vlag waaronder men zich bij moeilijkheden naar buiten schaarde en waaronder ook wij ons gezag zouden voeren over het volk en de ondergeschikte hoofden na met den Sultan vrede en een contract van volledige onderwerping te hebben gesloten. Ons gezag in werkelijkheid op den voorgrond, is ook mijn wensch, doch ik wil daarbij de vlag eerbiedigen, die den Atjeher een reden kan zijn om zich op, naar den schijn eervolle wijze, aan ons gezag te onderwerpen.

De heer DE GREVE: Overigens mij geheel vereenigende met de denkbeelden door den heer Michielsen ontwikkeld, kan ik toch op één punt niet met hem instemmen. En dat is zijne conclusie, dat het grondbeginsel der strategie, volgens hetwelk het militaire doel van den oorlog is de vernietiging van 's vijands strijdkrachten, voor onze oorlogen niet van toepassing zou zijn. Hij grondt dit daarop, dat de strijdkrachten des vijands gevormd worden door de te wapen geloopen bevolking, en men het grondbeginsel toepassende, tot een uitroeiing der bevolking zou moeten komen. Dit is m. i. niet juist; niet de geheele bevolking, doch slechts het gewapend tegenover ons staande deel er van, vormt 's vijands strijdkrachten. Nu weten we bij ondervinding, dat door den vijand zware slagen toe te brengen, dat te wapen geloopen gedeelte vermindert en ten slotte door verloop den hoofden bijna geheel ontvalt. Door den vijand zware slagen toe te brengen, wordt dus indirect wel degelijk de vernietiging zijner strijdkrachten verkregen, en dat moet ook tegen den Inlandschen vijand steeds het doel blijven.

En hiermede kom ik op het terrein door den kolonel van

Znylen betreden; in het miskennen van dat grondbeginsel lag de fout bij het vervallen verklaren van den Sultan van Atjeh. Niet het vervallen verklaren was verkeerd, maar wel dat die handeling ontijdig plaats had; ze had eerst mogen plaats vinden wanneer het militaire doel bereikt was, en dit was, na de vrijwillige ontruiming van den kraton geenszins het geval; 's vijands strijdkrachten waren allesbehalve vernietigd.

De heer MICHELSEN: In den grond der zaak geloof ik, dat tusschen den heer de Greve en mij volkomen overeenstemming van gevoelens bestaat. Ook naar mijne meening toch behoort de bereiking van het militaire doel van den oorlog steeds het meest op den voorgrond te staan en met hem ben ik van oordeel, dat krachtige slagen, den vijand toegebracht, het meest werkzame zoo niet het eenige middel zullen blijken, om dozen tot het besef van eigen minderheid te brengen. Hoe krachtiger die slagen zijn en hoe grooter de verliezen, welke wij onzen tegenstander in het gevecht berokkenen, des te eer zal dat besef zich baan breken. Waarop ik echter den nadruk heb willen leggen, dat is, dat wij niet tot het uiterste in eene onverzoenlijke houding moeten blijven volharden ook dan nog, wanneer zich reeds verschijnselen voordoen, die op eene kentering in den toestand wijzen; maar dat wij integendeel elke gunstige gelegenheid moeten aangrijpen, om ook tijdens den oorlog te trachten den vijand door overreding tot toegeven aan onze eischen te bewegen. Pogingen tot toenadering van ons uitgaande en te rechter tijd ondernomen, kunnen er soms veel toe bijdragen om den duur van den oorlog te bekorten en dus ook om het verlies van menschenlevens gedurende den oorlog te beperken. Vandaar dat ik meende te moeten wijzen op de gewichtige rol, welke voor de staatkundige leiding niet alleen vóór en bij het einde van, maar ook gedurende iedere expeditie tegen een' Inlandschen vijand is weggelegd.

De VOORZITTER: Wanneer thans niemand meer het woord verlangt, dan dank ik zeer, ook uit naam der vergadering,

den spreker van heden avond en de heeren, die aan het debat hebben deelgenomen.

De spreker heeft ons in zijne doorwerkte rede opnieuw in herinnering gebracht de grondregelen, die staatkunde en strategie moeten verbinden, om te leiden tot het gewenschte resultaat. Die grondbeginselen zijn hoogst eenvoudig; zij zijn voor een ieder te begrijpen; maar zij zijn hoogst moeielijk in de toepassing.

De spreker heeft aan de hand der Indische krijgsgeschiedenis die grondslagen nagegaan en ons doen zien in welken zin het verband tusschen de staatkunde en de strategie in onze Indische oorlogen moet worden beschouwd. Hij heeft daarbij aangetoond hoeveel meer nog dan in Europa, in Indië het ingrijpen van de staatkunde in de militaire operatiën tot nadeelige uitkomsten kan leiden.

Met het meeste genoegen heb ik daarbij den spreker hooren releveeren, dat wij inzonderheid in Indië den oorlog op humane wijze moeten voeren.

Daar waar men op dit oogenblik elders zooveel inhumane oorlogshandelingen vermeld vindt, verdient het zeker aanbeveling in herinnering te brengen, dat onze wijze van oorlogvoeren immer humaana moet blijven.

Met genoegen hoorde ik opnieuw bevestigd, dat staatkunde en strategie steeds hand aan hand moeten gaan. Daarom dan ook is het een eerste eisch, dat leger en vloot steeds in de beste conditiën verkeerem.

Inderdaad kan het niet genoeg gezegd worden, dat wil men een staatkundig doel bereiken, de regeering ook de krachtige middelen moet bezitten, om haar voornemen uit te voeren.

Hiermede wil ik eindigen en na bij vernieuwing den spreker en de andere heeren den dank der vergadering te hebben gebracht, sluit ik de vergadering.

De Secretaris,

J. M. R. LACEULLE.
